

mamuli

K ü l t ü r e l D e r g i

მამული

კულტურული ჟურნალი

Nisan 1997

mamuli
Kültürel Dergi

მამული

კულტურული ჟურნალი

Nisan 1997, Sayı 2
(Üç Ayda Bir Yayınlanır)

Sinatle Yayınları Adına Sahibi
Şaban TABAN

Yazı İşleri Müdürü
Sabahattin KESKİN

Genel Yayın Yönetmeni
Editör
Fahrettin ÇİLOĞLU

Yazı Kurulu
Hasan ÇELİK, Fahrettin ÇİLOĞLU,
İsmail YERGUZ

Bu Sayıda Katkıda Bulunanlar
Hasan ÇELİK, Fahrettin ÇİLOĞLU,
İsmail YERGUZ

Yazışma Adresi
Misakı Milli Sok. Uzun İş
Merkezi No: 47 Kat: 1/1
81300 Kadıköy - İstanbul

Tel: (0216) 345 09 01
Faks: (0216) 348 65 71

Fiyatı
200 000 TL (KDV Dahil)

Yıllık Abone
750 000 TL

Havale Hesap No.
Posta Çeki Hesap No:
674204 - Fahrettin Çiloğlu

Fahrettin Çiloğlu
Türkiye İş Bankası
Üsküdar Şubesi, 2664275

Sayfa Düzeni
ARGÜMAN

Baskı
Ceylan Matbaacılık

İçindekiler

mamuli'den

GÖRÜŞ-DÜŞÜNCE

Üçlü İttifak ve Moskova3

DÜLEDEBİYAT

Gürcü edebiyatından portreler: Akaki Tzereteli7
K. SALJA

Gürcü dilinin gelişimi11
İsmail YERGUZ

TEARJH

Muhacir Gürcüler ya da Çveneburiler14
Şuşana PUTKARADZE

ETNOGRAFYA-FOLKLOR

Çerkesler ya da Adigeler19
Fahrettin ÇİLOĞLU

Adige folklorundan bir örnek: Baykuş21
Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde
Karadeniz kıyıları ve Kafkasya22

ÇOCUK

Yarımtavuğun hikâyesi24

მზა25

ჩიტების კონცერტი25

Gürcüstan'da yaygın kişi adları25

NEKROLOJİ

Prof. Dr. Nodar Komahidze26

KİTAP

Gürcüler27

Umut Uzun Yaşar27

Milliyetler ve Sınırlar28

Stalin Baroku29

HABER-YORUM

Kısa Kısa30

mamullî'nin ikinci sayısı da elinize ulaşmış bulunuyor. Sanırım bu sayıdaki yazılarla birlikte, Gürcü kültürünü tanıtmayı, Türkiye'de yaşayan Gürcülerin tarihsel geçmişlerini sergilemeyi **mamullî**'nin derinlemesine ele alıyor olduğunu göreceksiniz. Genel anlamda Gürcü kültürünün Çvенеburilerin de bir parçası olduğunu ve bu kültüre sahiplenmenin Çvенеburilerin de doğal hakkı olduğunu düşünüyoruz. **mamullî**, bu kültürün, dünyanın diğer gelişmiş halklarının kültürü kadar önemli ve gelişmiş bir kültür olduğunu göstermeyi de amaçlıyor. Gürcü kültürünün Türkiye'deki aynası olmak ve bu işlevi yalnızca Türkiye'de yaşayan Gürcüler için değil herkes için yerine getirmek istiyor. Buna karşın **mamullî**, sığ düşüncelerin değil, geniş ufukların bir dergisi olarak Gürcü kültürünün yanı sıra diğer Kafkas halklarının kültürünü de yansıtıyor.

Derginin ilk yazısı "Üçlü İttifak ve Moskova", son yıllarda Kafkasya'daki gelişmeleri dikkatlice izleyen ve muhtemelen söz konusu gelişmelerden rahatsız olan kuzeyli gözüyle yapılmış ilginç saptamaları içeriyor. Bu durumdan rahatsız olan kaynaklardan yansımaya karşın, belki de bu gelişmeler Kafkasya'nın geleceğinin işaretlerini de veriyor. "Gürcü edebiyatında portreler"i, 19. yüzyıl Gürcü yazınının İlia Çavçavadze'den sonraki ikinci önemli adı Akaki Tzereteli'yle sürdürüyoruz. Bu yazı, Akaki Tzereteli üzerine Türkçede yayımlanmış en kapsamlı yazı olma özelliği de taşıyor. "Gürcü dilinin gelişimi", dünyanın en eski yazılı dillerinden olan Gürcüce üzerine yapılmış önemli çalışmaları ele alıyor. Bu sayının belki de en ilginç yazısı, Şuşana Putkaradze'nin "Muhacir Gürcüler ya da Çvенеburiler" adını taşıyan yazı. Bu yazıyla, Çvенеburilerin göçünün yalnızca "dinsel fanatizm"le ilişkili olmadığını, hatta bunun göçün başta gelen nedenlerden biri olmadığını öğreniyoruz. Bu sayıda, Kuzey Kafkas halklarından Adigeler kısaca tanıtılıyor ve folklorundan bir örnek yer alıyor. Evliya Çelebi'nin Karadeniz kıyıları ve Kafkasya üzerine ilginç gözlem ve izlenimleri, gelecek sayılarda da sürecek. "Nekroloji"de Gürcüstan'ın ilk Ankara büyükelçisi Nodar Komahidze'nin ölümü üzerine kaleme alınan kısa bir yazı, "Çocuk" sayfalarında masal ve Gürcüce şiirler yer alıyor. Derginin "Kitap" sayfalarında, "Kafkasya dizisi"nin yayımlanmak üzere olan iki kitabı da tanıtılıyor.

Bir sonraki sayıda buluşmak üzere...

Editör

Üçlü İttifak ve Moskova

Batı, stratejik Kiev-Tbilisi-Bakü halkasının pekiştirilmesiyle ilgilenmektedir.

Anlaşmazlıklar

Şu anda Gürcüstan'ın kendi dış politikasını Batı'nın eski SSCB topraklarına yönelik olarak izlediği stratejik politika doğrultusunda oluşturmaktadır. Gürcüstan, sonuçta bölge ülkelerinin ekonomik ve siyasi yönünü Batı'ya ve Türkiye'ye çevirecek olan Transkafkasya ve Orta Asya enerji kaynaklarının çıkarılması ve transit taşımacılığıyla ilgili uluslararası projelerin gerçekleştirilmesi çalışmalarına aktif olarak katılmaktadır. Gürcüstan, "Barış İçin Ortaklık" programına dahil olup Kuzey Atlantik Paketi güvenlik sisteminin ileri sınırını oluşturan tampon devletler (Estonya, Letonya, Litvanya, Ukrayna, Gürcüstan ve Azerbaycan Rusya sınırını doğudan batıya çevrelemektedir) grubuna girmektedir. Tbilisi yönetiminin Gürcüstan'ın geçici çıkarları temelinde oluşturulmuş olan Moskova ile askeri-siyasi işbirliğini ortadan kaldırmaya yönelik adımları, anılan dış politika şemasının doğal bir sonucu olarak ortaya çıktı. Bu bağlamda, Eduard Şevardnadze hükümetinin üç temel hareket noktası belirlenebilir:

- 1) Gürcü - Abhaz anlaşmazlığının siyasi çözümlerle giderilmesi çalışmalarından Rusya'nın dışlanması.
- 2) Gürcüstan'daki Rus askeri varlığının sona erdirilmesi.
- 3) Moskova'ya karşı Kiev-Tbilisi-Bakü üçlü ittifakının güçlendirilmesi ve Avrasya projesi çerçevesinde ittifaka yeni partnerler kazandırılması.

Bütün bunlar hakkında konuşacağız.

Gürcü-Abhaz anlaşmazlığının giderilmesi

Rusya ile askeri-siyasi işbirliği için Gürcüstan, Rusya'nın desteğiyle Gürcüstan'ın toprak bütünlüğünün yeniden sağlanmasını şart koşmaktadır. Öte yandan, Gürcüstan'daki askeri varlığını devami ettirmek isteyen Rusya, Abhazya'ya siyasi ve ekonomik baskı yaparak Tbilisi'ye sürekli olarak taviz verdi. Aynı zamanda belli ki Moskova'da, Abhazya'nın Gürcüstan'a verilmesiyle pazarlık nesnesinin kaybolacağı, dolayısıyla Tbilisi'nin

Moskova ile "stratejik işbirliği" zorunluluğunun da ortadan kalkacağı düşünülmemiştir. Genel olarak bu tür işbirliği, tarafların ortak stratejik çıkarlarını içermelidir ve tek bir ilke üzerine inşa edilemez. Şunu da hesaba katmalı ki gerçekte Rusya, Abhazya üzerinde etkili olan gücünü yitirmiştir, çünkü kendisini bir nevi Gürcüstan'ın sömürgeci durumuna düşürecek tavizler veremez. Bu durum Rusya'nın arabuluculuğunu Batı'nın arabuluculuğuyla değiştirmek için bulunmaz fırsatlar oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde "Gürcüstan Dostları" grubunun kurulması tesadüfi değildir. Toprakları üzerinden Batı'nın etkisinin Transkafkasya ve Orta Asya bölgelerine yayılmasının gerçekleştirildiği Gürcüstan'ın coğrafi konumu Batı'da iyi bilinmektedir. Transkafkasya ve Orta Asya enerji kaynaklarının Batı'ya ihracı ve transit geçişiyle ilgili Avrasya ve Hazar projelerinin gerçekleştirilmesi Gürcüstan'ın yönelimine bağlıdır.

Gürcüstan devlet başkanı ve parlamentosu şimdi Gürcü-Abhaz sorunun çözümüne arabuluculuk edecek çevreyi, "Gürcüstan Dostları"na da katmak suretiyle genişletmek için aktif faaliyetler yürütmektedir. Öte yandan Güvenlik Konseyi'ne üye ülkelerin çoğu Birleşmiş Milletler örgütü genel sekreterliğinin anlaşmazlığın giderilmesi çalışmalarındaki rolünün azaltılması için çaba harcamaktadır. Bu da yansımaları, genel sekreterin daha dengeli açıklamalarına rağmen Güvenlik Konseyi'nin Gürcü yanlısı kararlarında göstermektedir. Daha önce imzalanmış uluslararası belgelere uyulmasını isteyen ve arabulucuların artırılmasına karşı çıkan Edward Brunner'in son Gürcüstan ve Abhazya gezisi, Tbilisi ve "Gürcüstan Dostları" tarafından genel sekreterliğe baskı aracı olarak kullanıldı. Butros Galı'nın konununun zayıflamasını göz önüne alarak Brunner'in misyonunun aşamalı olarak sona erdirileceğinin öngörülmüş olması mümkündür.

Böylece Balkanlar'da oluşan politik ortamın oluşması muhtemeldir. Batı'nın ısrarı üzerine Bosna'daki anlaşmazlığın giderilmesi hususundaki inisiyatif Birleşmiş Milletler'in elinden alınarak aralarında Rusya'nın da bulunduğu ve hiçbir ülkenin veto hakkı bulunmadığı Uluslararası Temas Grubu'na devredildi. Grup içindeki ezici çoğun-

luğun oylarından yararlanarak Batı Bosna'da kendisine uygun bir çözüm gerçekleştirdi ve Rusya bölgeden bertaraf edildi. Şu anda Balkanlar'daki ortamın tam hakimi NATO kuvvetleridir. Rusya'ya ise kendi politikalarında başarısız olmuş denetimci rolü verilmiştir.

Gürcüstan parlamentosu ve devlet başkanı, Rusya'yı arabuluculuk işlevlerini yerine getirmekten aciz (yani Tbilisi'nin giderek artan taleplerini karşılamaktan aciz) olmakla suçlayarak Rus Barış Gücü'nün bölgeden çekilmesini talep etmeye hazırladıklarını açıkladı. Büyük bir olasılıkla Gürcüstan, barış gücünün görev süresinin uzatılmasını reddedecek ve barış gücü 31 Ocak'ta Gürcü-Abhaz anlaşmazlık bölgesinden çekilecektir. Eğer Rusya son yıllardaki politik etkinlikler ruhu doğrultusunda hareket ederse kendi sınırlarında NATO kuvvetlerinin varlığını kabullenmek zorunda kalacaktır. Bu sorun artık yeterince aktüel olmuştur. Şöyle ki, Gürcüstan parlamentosunun 2 Ekim 1996 tarihinde aldığı bir kararla ilgili kurumlara, Rus Barış Gücü kuvvetlerinin çekilmesi ve yerine dünyanın da desteğiyle diğer uluslararası barış güçlerinin konuşlandırılmasının mekanizmalarını oluşturma talimatı verilmiştir. Öte yandan Birleşmiş Milletler Askeri Gözlemciler Misyonu Komutanlığı da mevcut barış gücünün uluslararası barış gücü kuvvetleriyle değiştirilmesi hususunda Abhazyaya yönetimine doğrudan başvurdu.

Abhazyaya baskı uygulanmasının ciddi perspektifleri olmayıp, uygulanacak baskı Transkafkasya'daki Rus etkisinin son dayanak noktasının yönelimini Batı'ya çevirmesine neden olabilir. Aynı zamanda "Gürcüstan Dostları" da Abhazyadaki etkinliklerini artırmaktadırlar. Özel olarak onları, Avrasya Komünikasyon Sistemi'ne dahil olabilecek ve aynı zamanda askeri amaçları için de kullanılacak Abhazyadaki askeri tesisler ve limanlar çok ilgilendirmektedir. Rusya'nın Abhazyadaki güvenilirliğinin limiti dolduğunda, Batı Moskova'nın arabuluculuk ve barış gücü işlevlerini elinden alma fırsatını kaçırmayacak ve Sohumı'ya kabul edilebilir barış şartlarını teklif etmekten korkmayacaktır.

Eş zamanlı olarak Gürcüstan da Abhazyadaki ortamı aktif bir biçimde topraklarındaki Rus askeri üslerinin kapatılması için kullanacaktır.

Gürcüstan'da Rus askeri varlığı

Henüz Gürcüstan parlamentosunca onaylan-

mamış anlaşmalar gereğince Gürcüstan topraklarında üç Rus askeri üssü ve BDT'nin dış sınırlarını korumaktan sorumlu Rus sınır birlikleri bulunmaktadır. Anılan anlaşmaların onaylanması Gürcüstan tarafından kendi toprak bütünlüğünün yeniden sağlanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Fakat, belli ki Gürcüstan'da bir dizi somut nedenden dolayı Rusya'nın bu şartı yerine getirmeyeceği anlaşılmıştır. Bu nedenle Gürcüstan yönetimi Rusya ile askeri işbirliğinin dondurulması yoluna girdi. Anılan parlamento kararında; "Onaylanması için sunulan ilgili askeri anlaşmalar yürürlük süresine bakılmaksızın, hukuki geçerliliğini muhafaza etmek üzere her yıl gözden geçirilecek ve bir yıllık sürelerle uzatılması için mutabakata varılacaktır" denmektedir. Gerçekte Gürcüstan dilediği an askeri anlaşmalardan doğan yükümlülükleri yerine getirmekten vazgeçebilir ve Rus askeri üslerinin kapatılmasını da talep edebilir. Rus askeri üslerinde envanter tespitinin yapılmak üzere Tbilisi'de bir komisyon oluşturuldu bile. Bunlara paralel olarak dış sınırların ortaklaşa korunmasının geçici olduğunu ilan eden bir kanun parlamentoya sunulduğu anda süratle kabul edildi. Rusya'nın, iki yıl içinde sınır koruma birliklerinin çekilmesini öngören bir anlaşma imzalanması öngörülmektedir. Aksi takdirde Rus birlikleri Gürcüstan'ı derhal terk edeceklerdir. Şimdi Tbilisi, Acara-Abhazyaya sınır bölgelerinde deniz ve kara sınırlarını bizzat kontrol etmeyi talep etmektedir. Gürcüstan böylece, Hazar ve Avrasya transit geçiş bölgesini kontrollü altına almayı ve Abhazyaya uygulanan deniz ambargosunu bizzat uygulamayı amaçlamaktadır.

Gürcüstan, Rusya ile askeri-teknik işbirliğinin bozulmasından doğacak olumsuz etkilerin doğal olarak bilincindedir. Pavel Graçov döneminde aktif olarak devam eden silah tedarikini Rusya artık durdurmuştur. Moskova askeri-teknik işbirliği için şartlar öne sürmeye başladı (askeri anlaşmalar paketinin onaylanması). Gürcüstan burada anılan sorunun çözümü için NATO ve Ukrayna'ya güvenmektedir. Bu ikisi de Gürcüstan'ın Rusya'dan kopması sürecinin sancısız atlatılması için gerekli çok geniş olanaklara sahiptir.

Gürcüstan, Kuzey Atlantik Paketi Güvenlik Sistemi'ne aktif olarak dahil olmakta, anılan pakt da Gürcüstan'ın silahlı kuvvetlerinin oluşturulması ile ilgili tüm hususlarda yardım etmektedir. Kısa bir süre önce Devlet Sınırlarını Koruma Departmanı

Başkanı Valeri Çheidze ABD'ye resmi ziyarette bulundu ve burada kendisine sınırlardaki güvenlik sisteminin geliştirilmesi için teknik yardım yapılacağı sözü verildi.

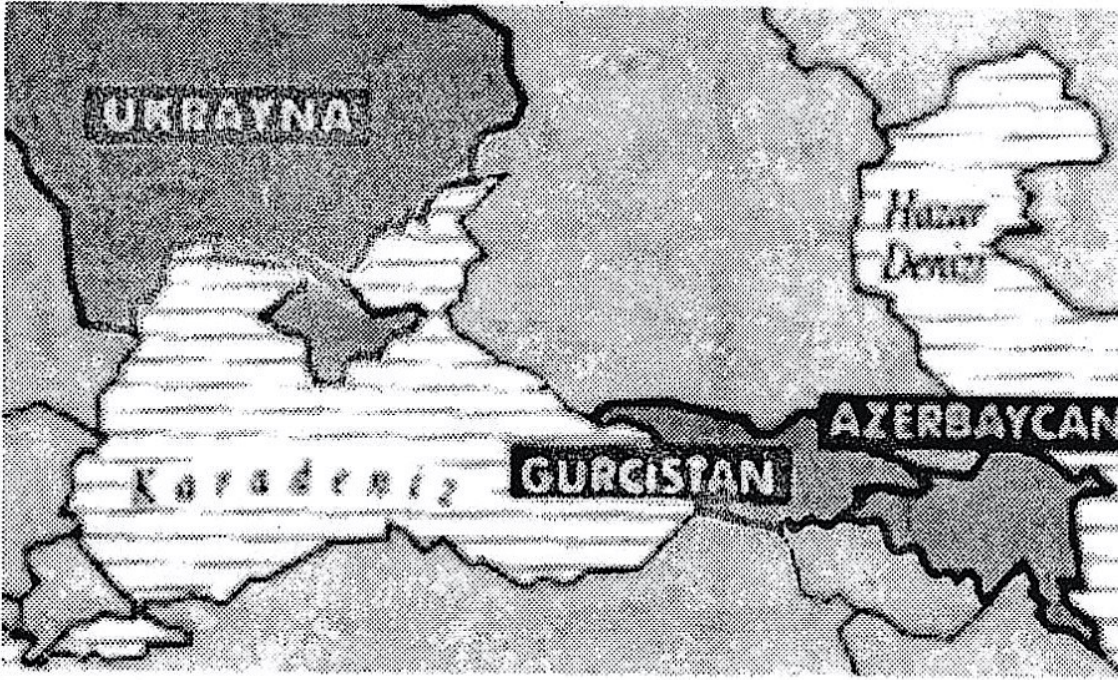
Gürcüstan'ın bölgedeki en önemli stratejik müttefiki Üçlü İttifak'ın üyesi olan Ukrayna'dır. Ukrayna, geleneksel silahlarda Sovyet silahlarını elinde bulunduran ittifak üyesi ülkelerin ordularını gerekli seviyede ikame edecek miktarda ileri teknik olanaklara sahiptir. Ukrayna başbakanının son Gürcüstan ziyaretinde bir dizi askeri anlaşma imzalandı. Deniz Kuvvetleri, Gürcü Askeri Personelinin Eğitimi, Gürcüstan Askeri Sanayi Tesislerine Teçhizat Temini (SU-25 uçaklarının üretim) vb gibi. Ukrayna, Gürcüstan'ın karasularını bağımsız bir biçimde kontrol edebilmesini sağlayacak birkaç büyük askeri gemiyi Gürcüstan'a verdi bile. Buna karşılık Gürcüstan, Karadeniz Filosu'nun paylaşılması konusunda Ukrayna'yı destekledi. Rusya'nın Karadeniz Havzasından fiilen uzaklaştırılmasına yönelik geniş ölçekli bir askeri ittifak söz konusudur. Gelecekte ise Gürcüstan donanması ile Ukrayna donanması Karadeniz-Akdeniz Havzasında NATO güvenlik sistemine dahil olacaklardır. Rus donanması Ukrayna, Gürcüstan ve muhtemelen Abhazya'da başlıca önemli üslerden mahrum kalacaktır. Daha sonra da Basra Körfezi'nde olduğu gibi

Karadeniz'de de ABD Hava Kuvvetleri'nin görünmesini beklemeliyiz.

Gürcüstan ve Ukrayna'nın yardımıyla Batı'nın çok büyük enerji kaynakları rezervlerine sahip bölgenin kontrolünü elde edeceği söylenebilir. Clinton yönetimi tarafından hazırlanan "ABD Ulusal Güvenlik Stratejileri"nde ABD dış politikasının en önemli hedefinin ülke dışındaki enerji hammaddelerine ulaşmayı sağlamak olduğunun belirtilmesi boşuna değildir. Bu nedenle Batı, Avrasya ve Hazar projeleri bağlamında Kiev-Tbilisi-Bakü stratejik ittifakının pekiştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Kiev-Tbilisi-Bakü üçlü ittifakı ve ana ulaşım projeleri

Hazar ve Avrasya projeleri, enerji kaynakları ve diğer malların Transkafkasya ve Orta Asya'dan Avrupa'ya ulaştırılmasını sağlayacak yeni büyük ulaşım sistemlerinin inşa edilmesini gündeme getirecektir. Avrasya güzergâhının geçeceği Azerbaycan ve özellikle Gürcüstan'a bu ulaşım sisteminde anahtar rolü atfedilmektedir. Hazar projesi ileride daha global bir proje olan Avrasya projesinin temelini oluşturan parçası olacaktır. Azerbaycan, Gürcüstan, Ukrayna ve Türkiye şimdiden yeni ulaşım ağının (komünikasyon sistemi) Rusya ulaşım sisteminden daha cazip olması için yoğun çaba içine

girmişlerdir. Bakü ve Tbilisi aralarında Rus tarifelerinden çok daha düşük ortak transit tarifelerin belirlenmesi hususunda anlaşmaya varmışlardır. Öte yandan Ukrayna, Rusya'nın enerji kaynaklarının topraklarından geçişi için uyguladığı tarifeyi yükselteceğini defalarca duyurdu. Türkiye de buna paralel olarak, bölgenin çevre güvenliğini gerekçe göstererek İstanbul ve Çanakkale boğazlarının tanker trafiğine kapatılmasını kararlaştırdı. Aynı şekilde Karadeniz Havzasındaki çevre koşullarında endişe duyduklarını belirten Ukrayna ve Gürcüstan alınan bu kararı desteklediler. Böylece, Hazar petrollerinin kuzey güzergâhı tamamen bloke edilmiş oldu.

Gürcüstan ve Azerbaycan transit taşımacılık ve tarifeler konusunda Türkmenistan ve Özbekistan ile anlaşmalar imzaladılar. Bu anlaşmalara Ukrayna da katılmayı planlamaktadır. Kiev artık Türkmenistan ile askeri işbirliği anlaşması imzalamış bulunmaktadır. Halihazırda Kiev-Tbilisi-Bakü halkasının genişletilmesiyle potansiyel olarak Rusya'ya karşı yönelmiş askeri ittifaka yeni müttefiklerin dahil edilmesi için tedbirler alınmaktadır. Ukrayna başbakanı Pavel Lazarenko'nun Tbilisi'de yaptığı görüşmelerde; demiryolları, deniz yolları ve hava yollarından kombine olarak yararlanmayı sağlayacak Avrasya Ulaşım Koridoru'nun oluşturulmasına Ukrayna'nın ilgi duyduğunu açıkladı. Taraflar, Bakü-Tbilisi-Poti-Kiev ulaşım koridorunun açılması konusunda anlaşılabilir. Şevardnadze ve Lazarenko petrol ve gazın taşınması için alternatif hatların inşa edilmesinin gerekliliğini belirttiler. Ukrayna, Avrasya ulaşım ağının inşasına teknik ve maddi destek sağlamayı planlamaktadır. Öte yandan Türkiye ve Batı ülkeleri Gürcüstan'ın iletişim sistemlerinin genişletilmesi ve modernizasyonu çalışmalarına faal olarak katılmaktadırlar.

Eduard Şevardnadze, Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri üzerinde büyük etkileri olan ülkelerin Avrasya projelerine ilgi duymaları hususunda aktif çaba göstermektedir. Şöyle ki, Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tsion Tsichen'in kısa süre önce Tbilisi'ye yaptığı ziyaret sırasında Büyük İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması konusunda anlaşma sağlandı. Gürcüstan, Çin'in şahsında Avrasya Projesi'ne devasa bir garantör bulmayı hesaplamaktadır. Çin ise kendi açısından Orta Asya ve Kazakistan'daki konumunu pekiştirmeyi düşünmektedir. Gürcüstan benzeri adımları, yeni ulaşım projesine katılma isteğini dile getiren İran

konusunda da atmaktadır. Belli ki Gürcüstan, Rusya'nın Avrasya projesini bloke etmek için stratejik partneri olan İran'dan yararlanmasını engellemek üzere İran'ı tarafsızlaştırmaya çalışmaktadır. Azerbaycan zamanında İran'ın uluslararası konsorsiyuma katılmasını kabul etmekle bu amaca hizmet edecek tedbirler almıştı. Ancak, sonradan ABD'nin baskısıyla Azerbaycan İran'a ayırdığı yüzde 5 hisseyi Türkiye'ye devretti.

Batı, Ukrayna, Gürcüstan ve Azerbaycan üzerinden hareket ederek Rusya'yı jeopolitik ve iletişim torbasına sokarak Transkafkasya ve Orta Asya'dan çıkarmayı denemektedir.

Gürcüstan, ayrıca önemli petrol ve gaz rezervleri bulunan Doğu Kafkasya cumhuriyetlerinin ilgisini Avrasya sistemine çekmeye çalışmaktadır. Son zamanlarda Gürcüstan'ın Çeçenya ile ilişkileri resmi düzey aşamasına geldi ve Tbilisi'de şimdi Çeçenya temsilciliğinin açılmasının imkânları araştırılmaktadır. Çeçenya başbakanı Aslan Mashadov, Gürcüstan'ın Çeçenya'nın stratejik müttefiki olduğunu belirtti. Çeçenya'nın attığı bu adım, Türkiye'ye ve Karadeniz'e güvenilir bir çıkış yolu bulmayı ummalarıyla açıklanabilir. Öte yandan Eduard Şevardnadze Çeçenya Cumhuriyeti ile temasları sürdürmeye hazır olduğunu açıkladı. Çeçenya ile Gürcüstan arasında iki cumhuriyeti birbirine bağlayacak yolların yapılması için ön anlaşma sağlanmış bulunmaktadır.

Çeçenya ile işbirliği Gürcüstan'a yalnız Transkafkasya'da değil bütün Kafkasya'da lider ülke olma olanağı vermektedir. Fiili olarak Gürcüstan, Rusya'yı Kafkasya'dan atacak ve doğuya doğru yayılacak Batı'nın Rus etkisinin aşılabilir engelini teşkil edecek planlarının gerçekleştirilmesi inisiyatifi kendi üzerine almaktadır.

Böylelikle Batı, BDT içinde müttefik ülkeler oluşturarak Rusya'nın himayesi altında varlığını sürdüren bu örgütü çökertmeye yönelmiştir. Kiev-Tbilisi-Bakü Üçlü İttifakı'nın yardımıyla çok büyük enerji kaynağı rezervlerine sahip Transkafkasya ve Orta Asya bölgelerinin Batı tarafından kontrol edilmesi sağlanacaktır.

(Nezavisimaya Gazetesi, 24 Aralık 1996;
Türkçeye çeviren: Hasan ÇELİK)

Gürcü edebiyatından portreler

Akaki Tzereteli

K. SALIA

Akaki Tzereteli 19. yüzyılın en önemli edebiyat adamlarından biridir. Gürcüstan tarihine İlia Çavçavadze ile birlikte girmiş ve ikisi birlikte yeni Gürcü edebiyatının ve dilinin kurucuları olmuş, gericiliğe ve çarlığa karşı kararlılıkla mücadele eden genç Gürcü kuşağının soylu temsilcileri olarak tanınmışlar, ülkelerinin siyasal ve kültürel yaşamına yeni bir soluk getirmişlerdir.

Tzereteli uzun toplumsal ve edebi yaşamında kendisinin de söylediği gibi "günlük yaşamın sözcüsü" olmuştur. Her olayın içinde yer alıyor, halkın çağdaş umutlarını ve özlemlerini dile getiriyor, özgürlük ve aydınlanmanın yılmaz savunucusu ve ulusal kurtuluş mücadelesinin bir kahramanı olarak dikkat çekiyordu.

Soylu bir aileden gelen Akaki Tzereteli 9 Haziran 1840'da yukarı İmereti'de Shvitor'da dünyaya geldi. Eski bir geleneğe göre daha süt çocuğuyken Svan köyünde bir süt anneye emanet edildi.

Altı yaşına kadar kaldığı bu köyde köylü çocuklarıyla aynı koşullarda yaşadı. Daha sonra "bende eğer iyi ve güzel bir şeyler varsa, bunları tümüyle köyde yaşamama ve köy çocuklarıyla birlikte büyümüş olmama borçluyum" demiştir. Köy, köylü ortamı, geleceğin bu büyük yazarı için yaşamı tanıma konusunda büyük bir okul olmuştur.

Tzereteli, 1852'de Kutaisi lisesine girdi. Bu dönemde okullarda temeli bedensel ceza yöntemine dayanan, son derece ilkel Rus sistemi yürürlükteydi. Şöyle diyor Tzereteli bu konuyla ilgili olarak:

"Müdürden kapıcıya kadar herkesin öğrencileri kırbaçlamaya hakkı vardı, üstelik, çocuğun kaba-hatlı olup olmadığı da kimseyi ilgilendirmiyordu. Bu nedenle birçok çocuk yaşamlarını ruhsal ve fiziksel açıdan sakat olarak geçirmek zorunda kalmışlardır. Öğrencinin ana dilini konuşması yasaktı. Bütün okullarda demir

markalar kullanılıyordu bu amaçla. Gürcüce konuşan çocuğun eline hemen bir marka sıkıştırılıyordu. Suçlunun avucuna cetvelle vuruluyordu. "Suçüstü" yakalanan öğrenci mutlaka markayı başka bir arkadaşının eline tutuşturmak zorundaydı ve bunu yaparken o da arkadaşının avucuna cetvelle vuruyordu. Böylece bu lanetli demir markadan kurtulmayı başaramayan öğrenci okulda bütün gün aç kalırdı. "Lise öğrencisiyken okulda hüküm süren bu disiplin anlayışının ilkelliğinin farkına varan şair yapıtlarında genel olarak eğitim ve

öğretim sorunlarına büyük yer vermiştir. "Gamzrdeli" (Eğitici) adlı şiirinde yüksek bir ahlak anlayışını, dostluk ve kardeşlik duygularını yansıtan bir halk efsanesinden yararlanmıştır.

Tzereteli 1859'da liseden ayrılarak Petersburg'a gitti. Önce askeri okula girmeyi düşündü, ama daha sonra arkadaşlarının tavsiyesine uyarak Doğu dilleri fakültesinin Gürcü dili bölümüne girdi. Öğrencilik yıllarının onun dünya görüşünün oluşmasında belirleyici bir rolü olmuştur. Şiir yazmaya 1858'de başlamıştır. 1860'ta yazdığı "Gizli Mesaî" adlı öz-

gün şiiri ona büyük bir saygınlık kazandırdı. Kit-
lelerin anlayabileceği bir dille yazıyordu. Dilini
tüm köhne unsurlardan kurtarmış, halk diline ya-
kınlaşarak gerçek halk şiirinin belirgin özelliklere
sahip uyumunu yakalamayı başarmıştır o.

Tanınmış eleştirmen ve yayımcı N. Nikoladze
Tzereteli'nin şiiri hakkında şunları söylüyordu:
"Şiirlerinde o döneme kadar görülmemiş bir çekicilik
ve hafiflik vardır ve bu özellikler gerçek halk
dilinin yansımalarıdır; bu dilde kitabi, yapay ve
saymaca hiçbir unsura rastlayamazsınız. Şair edebi
yaşamının başlangıcından son nefesine kadar Gür-
cü edebiyatında çok önemli bir yer tutmuş ve Gürcü
edebiyatının Puşkin'i olarak tanınmıştır. Tzereteli
edebi dili halk diline yaklaşır ilk Gürcü şairdir,
dile inanılmaz bir esneklik ve incelik kazandırmış,
ifade gücüne renk ve zenginlik katmıştır." Tzereteli
tıpkı İlia Çavçavadze gibi şiirin toplumsal önemini
hissedilir ölçüde genişletmiş ve derinleştirmiş ve
son derece yürekli bir tavırla şiire siyasal ve top-
lumsal temalar sokmuştur.

Öğrencilik yıllarından başlayarak "Hasatçıların
Şarkısı", "Bir Köylünün Şikâyeti", (Glehis Çivili)
"İmereti Ninnisi" (İmeruli Nanina) gibi şiirler
yazmış ve bu şiirlerinde baskı altındaki halkın
yaşamını dile getirmiş, duygularını ve umutlarını
anlatmıştır. Okuyucu şairin dizelerinde köleliğe ve
Rus baskısına karşı öfkeli bir başkaldırını kolay-
lıkla sezmektedir bu dizelerde.

Tzereteli, genç bir şairken Petersburg'da tanış-
tığı ünlü Ukraynalı halk ozanı Taras Şevçenko'nun
anısını tüm yaşamı boyunca taşıdığını söyler.

Tzereteli, 1862'de son sınavlarını verdi ve Rus-
taveli'nin "Kaplan Postlu Şövalyenin Özgünlüğü
Üstüne" adlı bir tez hazırladı. Tez kabul edildi ve
Tzereteli aynı yıl Gürcüistan'a döndü.

Tzereteli Gürcü yazarlar içinde tüm yaşamı bo-
yunca edebiyatı meslek edinmiş olan tek isimdir;
yaşamı boyunca başka hiçbir işle uğraşmamış, o
dönemde Gürcüistan'da çıkan bütün gazete ve der-
gilere katkıda bulunmuştur.

Toplumsal ve edebi etkinlikleri 1860-1870 ara-
sında özellikle önem kazanmış ve şair bu dönemde
daha dikkat çekici ürünler vermiştir.

1897'de kendi şiirlerini ve Gürcü halk yapıtlarını
yayımladığı aylık dergi "Krebuli"yi (Derleme)
çıkarmaya başladı. Dönemine göre epey yük-
sek bir tiraja ulaşan bu dergi tamamen tükeniyordu.
Ama aradan üç yıl geçtikten sonra yöneticiler Tze-

reteli'nin şiirleriyle birlikte ülkesinin siyasal ve
toplumsal yaşamı üstüne yazılar yayımladığı bu
dergiyi kapattılar.

Şairin etkinliği Gürcü kültür yaşamının hemen
hemen bütün alanlarında son derece verimli bir
biçimde gelişti. "Gürcülerin eğitim ve öğretimle-
rinin yaygınlaştırılması" için çalışan derneğin kuru-
cularından ve etkin üyelerinden biri oldu ve onun
sayesinde Gürcüistan'da sürekli etkinlik gösteren
bir tiyatro kuruldu ve 1879'da temsillere başladı.

Tzereteli şair olarak çağdaş siyasal ve toplumsal
olayların hemen hemen tümüyle ilgilenmiş ve bun-
ları yansıtmıştır yapıtlarında. "Hancalı" (Hançer)
adlı şiiri halkı Rus baskısı ve boyunduruğuna karşı
mücadeleye çağırarak bir savaş çılgınlığı gibi yankı-
lanmıştır.

Tzereteli'nin yapıtlarında özgürlük düşüncesi
1905 Rus devrimi sırasında doruk noktasına
ulaşmıştır. Şair bu dönemde büyük bir coşkuyla
devrimci temaları dile getiren şiirler yazmıştır.
Devrimci hareketin gücü onu her geçen gün daha
fazla etkisi altına alıyordu. "Kahrolsun!" adlı şi-
rinde halkı Rus otokrasisini devirmeye çağırır:

"Kahrolsun onursuz yönetim

Çaresizlik içinde kıvranan bizler

Haykırmak için birleştiriyoruz dileklerimizizi

Kahrolsun yöneticiler! Kahrolsun!"

Şair olayların içine derinlemesine nüfuz eder,
devrimi, halkın ateşli bir düşü, yabancı boyun-
duruğunu kırmaya yönelik ve gerçeğe dönüşen bir
güç olarak dile getirir.

Şairin 1905 devrimci olaylarına karşı gösterdiği
bu coşkulu tepkiler ulusal kurtuluşa ve halkın
toplumsal kurtuluşuna olan inancından doğmuştur.
Devrimci dönemde en ilginç şiirlerinden biri olan
ama yasaklanan ve ölümünden sonra yayımla-
nabilen "İnancım" adlı şiirini yazmıştır.

Tzereteli 1907'de "Humara" adlı bir mizah der-
gisi çıkarmaya başladı ama dergi anında yasak-
landı, yöneticisi tutuklandı ve Metehi kalesine
hapsedildi. Bu tutuklamanın halk arasında uyan-
dırdığı öfke ve tepki yöneticileri ünlü şairi serbest
bırakmaya zorladı.

Adaletin, halkın çıkarlarının yılmaz savunucusu
ve kahramanı, halka ideallerin gerçekleşmesi yo-
lunda sarsılmaz bir inanç aşlamıştır. Onun bütün
yaratıcı düşüncesi Gürcüistan'a adanmıştır. Halk
kitleleri içinde çok sevilen bir insandı. Gürcüs-
tan'ın her köşesinde adı saygıyla anılıyordu.

Dizeleri kolayca ve büyük bir hızla yayılıyor, ezberleniyor ve halk şarkıları haline geliyordu.

Gürcüstan 1908'de onun edebi etkinliklerinin 50. yılını görkemli bir biçimde kutladı. Tzereteli Aralık 1914'te hastalandı; 26 Ocak 1915'te öldü. İleri yaşında bile, son nefesini verinceye kadar yazmayı bırakmadı. Son şiiri "Savaş" yarım kalmıştır. Ölüm haberi bütün Gürcüstan'ı yasa boğdu. Cenazesi yüz bini aşkın insan tarafından Mtatzmin'daki ünlü yazarlar anıt mezarına gömüldü.

Akaki Tzereteli, Rusya'nın boyunduruğu altındaki Gürcüstan'da bir ulusal kurtuluş mücadelesi öncüsü olarak yaptıklarında Gürcü toplum yaşamını derinlemesine ve bütün çeşitliliği içinde yansıtan ilk yazarlardan biridir. Sanat ve edebiyatın konusunu insanların gerçek yaşamlarının, düşünce ve umutlarının oluşturması gerektiği düşüncesini kararlılıkla savundu. Edebiyatın toplumsal kötülöklere karşı, ulusal kurtuluş için keskin bir kılıç olduğunu düşünüyordu. Ona göre şair yeni dönemin habercisi, müjdecisidir, eşitlik ve adalete hizmet etmesi, kutsal düşünceyi güçlendirmesi ve yürekleri ısıtması için çonguriyi (bir müzik aleti) eline alması gerekir. Ona göre şairin sesi baskı altındaki insanların gözyaşlarını kurutmalı ve zalimlerin yüreğini bir mızrak gibi delmelidir. Tzereteli edebiyatın organik bir bütün oluşturması, doğayı, insanı, yaşamı ve insanlar arasındaki karşılıklı ilişkileri uyumlu bir biçimde yansıtmayı gerektiğine inanıyordu.

Tzereteli şair olarak büyük ününe kendi türü olan lirik şiirle kavuşmuştur. Robakidze şöyle diyor bu konuyla ilgili olarak: "Çavçavadze aslında bir dünyazı ustasıydı ve dizelerini metalle dövüyordu, Tzereteli ise daha çok şairdi ve olağanüstü ince ve

hafif ipliklerle örgü örüyordu. Lirik şiirlerinde ideolojisinin derinliği, imaj zenginliği ve özgün bir armoni görülür." "Su-liko", "Ateşböceği", "Zavallı

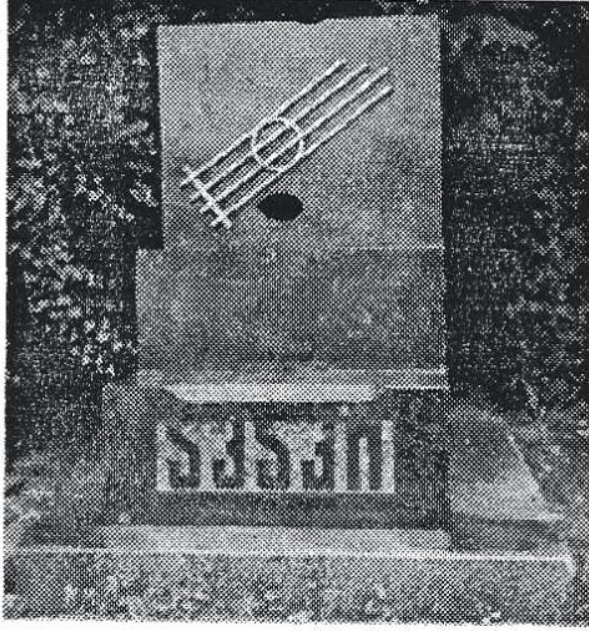
Başım" gibi bestelenen ve halk şarkıları olan lirik şiirlerinin ünü yalnızca Gürcüstan ile sınırlı kalmamış, sınırların çok ötesine geçmiştir.

Tzereteli'nin şair olarak ünlendiği yıllarda köylüler kölelik boyunduruğu altında inlemekteydiler. Tzereteli köleliğin kaldırılmasının köylülerin durumuna gerçek bir iyileştirme getirmediğini gördü ve anladı. Bütün eleştiri yeteneğini baskılara yöneltti, derin vatanseverlik duygularının yansıdığı "Tan Ağarması"nda görüldüğü gibi en güzel şiirlerini ise vatanına adadı:

"Adanmış olduğum
turkuvazlar ve zümrütler ülkesi,
ben seninim, senin için öleceğim,
senin acını yaşıyorum."

Şaire göre, ülkenin özgürlüğe kavuşma sorunu, mutlu bir yaşamın fethi, halkın yürekliliğine, tükenmez gücüne ve enerjisine bağlıdır. Ama o mutluluğun kendi kendine gelmeyeceğini, onu kahramanca bir savaşla fethetmek gerektiğini de bilmektedir. Şair "Kül Renkli Atlar" (Çağara) adlı şiirinde bu yüce mücadeleye çağrı yapmaktadır.

Gürcüstan tarihinin çeşitli dönemlerini tarayan Tzereteli halkı cesaret ve kahramanlık örneklerine göre eğitmeyi, onlara atalarının geçmişte ülkelerinin özgürlük ve bağımsızlığını nasıl azim ve kararlılıkla korumuş olduklarını göstermeyi amaç edinmiştir. Tzereteli'nin epik şiirlerindeki kahramanların çoğu tarihsel şahsiyetlerdir. "Tornike Eristavi" adlı şiirinde 9. yüzyıl Gürcüstan'ını betimler. Bu şiirin baş kahramanı Tornike Eristavi yaşamını vatanına adamıştır. Gürcüler onun yönetiminde sık sık yabancı istilacılara karşı mücadele

Akaki Tzereteli'nin Mtatzmin'daki anıtsal mezarı (Foto. R. Özkalkan)

ederler. Tornike Eristavi yaşlanınca bir manastıra kapanır ama ülkesi ona ihtiyaç duyunca anında silahlanır ve düşmanları ezer. Bardas Skleros ayaklanmasını bastıran da aynı Eristavi'dir. "Tornike Eristavi" sanatsal değeri çok büyük bir yapıttır. Bu şiirin bazı bölümleri, sözgelimi giriş bölümü, zincire vurulmuş Amirani (Prometheus) ve öteki bazı bölümleri Gürcüistan'da çok tanınmış ve halk şarkıları olmuştur.

Tzereteli'nin "Natela" adlı şiiri ise Gürcü halkının 12. yüzyılda Moğol istilasına karşı mücadelesini anlatır. Bu şiirin başlıca kahramanları Natela ve Tsotne'dir. Natela fiziki güzelliğinin ve ruh güzelliğinin uyumlu bir biçimde karıştığı ideal Gürcü kadını temsil eder. Birçok âşığı vardır ama o sadece, diktiği beyaz gömleği düşman kanıyla boyama cesaretini gösterebilecek olan delikanlıya açacaktır yüreğini. Natela'nın yüreğini fetheden kahraman Tsotne Dadiani olur. Özveriyle dolu olan yürekleri ateşli

bir vatan sevgisiyle yanıp tutuşmaktadır. Şair bu şiirinde Gürcü kadının portresini çizer; Rustaveli'nin ölümsüz kadın kahramanlarını model almıştır.

Tzereteli'nin en güçlü öykülerinden biri olan "Başı-Açuki"nin konusu vatan ve halk sevgisidir ve Gürcülerin 17. yüzyılda İran istilacılarına karşı verdiği mücadeleyi anlatır. Öykünün başlıca kahramanları Bidzina Çolokaşvili, Elizbar ve Şalva Eristavi'dir. Ama ülkenin kurtuluşu için savaşan güçleri esinleyen Başı Açuki'dir. Tzereteli tarihsel oyunlar da yazmıştır ve bunlar arasında özellikle

"Patarahahi" (Küçük Kahetili) dikkat çeker. Daha önce başka adlarla yayımlanan ve sahnelenmesi yasaklanan bu oyun sonunda bu adla oynanabilmiştir. Tzereteli'nin duygu ve düşüncelerini en iyi biçimde şu sözleri yansıtmaktadır: "Ben her şeyden önce Gürcüyüm, çünkü Gürcüistan'da doğdum, ama

bu benim milliyetçi ve ırkçı olduğum anlamına, kendi halkımın mutluluğunu başka bir halkın zararına sağlamaya çalıştığım anlamına gelmez; benim düşüm bütün halkların karşılıklı dostluğa dayanan evrensel mutluluğudur." Şairin tüm edebi ve toplumsal etkinliğine bu düşünce rehber olmuştur.

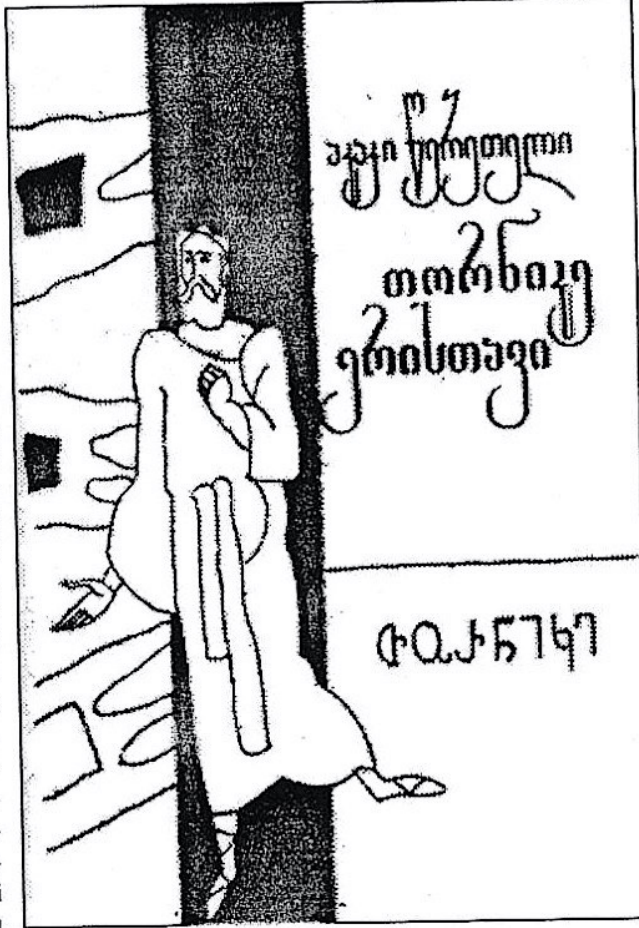
Tzereteli ulusal Gürcü edebiyatı ve düşüncesi tarihinde çok önemli bir rol oynamıştır. Tüm yapıtları, dizeleri, şiirleri, hikâyeleri, oyunları toplumsal kaygılarla kaleme alınmıştır.

Yeni biçimler yaratmış, yeni bir şiirsel söylem geliştirmiş, İlia Çavçavadze'yle birlikte Gürcü edebiyat dilini ve dolayısıyla da halkın

dilini yenilemiştir. Ona göre yazar ancak halk diline dönerek yapaylıktan kurtulabilir ve herkesin anlayabileceği bir dille yazmayı öğrenebilirdi.

Akaki Tzereteli, İlia Çavçavadze'yle birlikte yeni Gürcü edebiyatının tartışmasız en büyük ustasıdır.

(Bedi Kartlisa'dan [1966, sayı 50-51] çeviren: İsmail YERGUZ).

Gürcü dilinin gelişimi

İsmail YERGUZ

Kartveli ulusunun ortak dili Gürcüce, Gürcü kültürünü biçimlendirmiş bir araçtır. Ulusun gelişmesinin ve halkın yaratıcı etkinliğinin temel etkeni olmuş, ulusal bilinci güçlendirmiştir. Bu dil, çok eski dönemlerden beri halkının tarihini aşama aşama yansıtır, halkın kültür tarihini, izlediği çizgiyi, gözler önüne serer.

Gürcüce, Kartveli halkının başlıca kollarını oluşturan bir unsurdur. "Kartveli dili" kavramı, edebi Gürcü dili ile Megrel-Laz ve Svan dillerini kapsar, Kartveli ulusu bu üç grup halkın birleşmesinden oluşur. Antik dönemde gerçekleşen bu birlik, özellikle ortaçağda bu gruplar tek ve aynı devletin otoritesi altında birleştiğinde pekişmiş, daha sonra Gürcüce ulusal edebi dil olarak kabul edilmiş ve ulusal tarihin güçlenmesinin temel direği haline gelmiştir.

Özgün ve çeviri olarak en zengin edebiyatlarından birini doğuran Gürcüce kilise metinleri, felsefi, dinsel, dindışı, tarihsel metinleri, eğitim ve öğretimle ilgili metinler olmak üzere çok çeşitli alanlara tercümanlık etmiştir. Bugün özgün Grek dilinde bile bulunmayan bazı Bizans metinleri Gürcüce aracılığıyla yok olmaktan kurtulmuştur. Gene Gürcüce aracılığıyla eski İran, Arap ve Süryani metinleri bulunmuştur.

Gürcüce çok özgün özellikleri olan bir dildir. Dilbilgisel yapısı dilbilimcilerin büyük ilgisini çekmiştir. Gürcü dili yaygın dil ailelerinden hiç-birine ait değildir. Ne Hint-Avrupa ve Sami diller ne de Türk - Moğol dil öbekleri içinde yer alır. Gürcü dili İber-Kafkas dil ailesi içinde gösterilmektedir ve Gürcüce bu grup içinde Megrel-Laz ve Svan diliyle birlikte "Kartveli dilleri" denen kolu oluşturur.

Gürcüce ses, biçim ve sözdizimi açısından çok önemli özgünlükler gösterir. Gürcü dilinin yapısı ve tarihi yalnızca Gürcü bilim adamlarının değil, Rus ve Avrupalı bilim adamlarının da ilgi alanı olmuştur. Avrupalı bilim adamları 17. ve 18. yüzyıllarda Gürcüce'nin kökenleri sorununa özel bir ilgi gösterdiler. Gürcüce dünya dilleri genel şeması içinde be-

lirli bir yere yerleştirilmişti ve Kolhis (Kolha) dilinin eski Gürcü dili olduğu kabul ediliyordu. Eski Yunanistan'da ve eski Roma'da Kolhis dilinin kökenlerini bulma çalışmaları yapıldığı bilinir. Herodotos Kolhis ile Mısır arasında bir yakınlık kurar. Antik dönem dilcileri de Gürcü dili ve eski İber dili arasında yakınlık kurmuşlardır.

18. yüzyılda büyük alman filozofu Leibniz Gürcüce ve Avrupa dilleri arasında yakınlık kurmuştur. Daha sonra bu varsayım dilbilimin kurucusu Alman bilim adamı Frantz Bopp ve ünlü Fransız dilci ve tarihçisi Marie Brosset tarafından da paylaşılmıştır. Max Müller de Gürcüceyi Ural-Altay dillerine yakın gösterir. Viyana üniversitesi profesörlerinden Friedrich Müller Kafkas dillerinin ve Batı Avrupa Bask dilinin bu bölgelerde çok yaygın olan bir dil gurubunun kalıntıları olduğunu söyler.

Ünlü Alman tarihçi Mayer'e göre Kafkasya'da etnik kökenleri pek fazla aydınlatılmamış birçok halk yaşamıştır. Bunlar içinde en tanınmışları Kura havzasını işgal etmiş olan İberlerdir (Eski Gürcüler). Çok sayıda bilim adamına göre Gürcüce kökenleri açısından eski Asya ve Mezopotamya uygarlıklarının dillerine yakın dildir. Kartveli dillerinin ve öteki İber-Kafkas dillerinin incelenmesi bu dillerle Urartu, Hurri, Hitit, Elam, ve Sümer dilleri arasındaki köken yakınlığı ortaya çıkarabilir. Gene Gürcü dili ve Kafkas dilleri arasında azımsanmayacak yakınlıklar bulan bilim adamları da vardır. Bir grup dilbilimci ise Kartveli dilleri ile Hint-Avrupa dilleri arasında tipolojik benzerlikler bulmuşlardır.

Avrupa'da Gürcü gramer ve leksikolojisini irdeleyen çok sayıda bilim adamı görülmüştür. Daha 1600'larda Roma'da Gürcüce-İtalyanca bir sözcük hazırlanmıştır. Gene Roma'da aynı yıllarda Latince bir Gürcü Grameri yayımlanmış, 1800'lü yıllarda Paris'te "Gürcü Dilinin Grameri" adlı bir yapıt çıkmıştır. 19. yüzyıl sonunda ise ünlü dilbilimci H. Schuchardt Gürcüce üstüne çok önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Berlin'de 1928'de ve 1937'de

bir Gürcüce-Almanca, bir de Almanca-Gürcüce sözlük yayımlandı. 1930'da ise Leipzig'de Deeters'in temel yaptığı "Kartveli Dillerde Fiil" çıktı. Fransız dilci René Lafon da Gürcü dili, özellikle Gürcüce ve Bask dili arasındaki fonetik ilişkiler sorunları üstüne önemli çalışmalar yapmıştır.

Eski Çekoslovakya'da da Gürcü diliyle ilgili çalışmalara tanık olunmuştur. 1936'da Norveçli bilim adamı H. Vogt Fransızca olarak "Gürcü Dilinin Grameri"ni yayımladı. Aynı yıl Paris'te Marr ve Brière'in önemli yaptığı "Gürcü Dili" çıktı. 1959'da K. Çenkeli'nin iki ciltlik Almanca Gürcü Grameri yayımlandı. 1960'dan sonra da Çenkeli ve öğrencileri bir Gürcüce-Almanca sözlük hazırladılar. Kartveloloji çalışmaları günümüzde Gürcüstan'da ve çeşitli ülkelerde sürmektedir.

Gürcü edebi dilinin ise 1500 yıllık bir geçmişi vardır. Gürcü dilinin tarihi 5. yüzyıla kadar gider. 5. ve 6. yüzyıllara ait anıtlardaki dil çok gelişmiş bir dildir. Mükemmel bir sistem ve karmaşık bir sözdizimi, sağlam bir edebi dil egemendir bu anıt yazılarında. Yunan-Roma antikitesi yazılarına ve son zamanlarda arkeolojik kayıtlardan elde edilen verilere dayanarak çok eski dönemlerin bu Kartveli boylarının ve kabilelerinin kültür düzeylerinin çok yüksek olduğu ve yazıyı bildikleri anlaşılmaktadır. Günümüze kadar gelen yazılı belgeler Gürcü alfabesinin tarihini 5. yüzyıl başlarına kadar götürmektedir. Bu Gürcü yazısı bütünüyle özgü bir sistemdir.

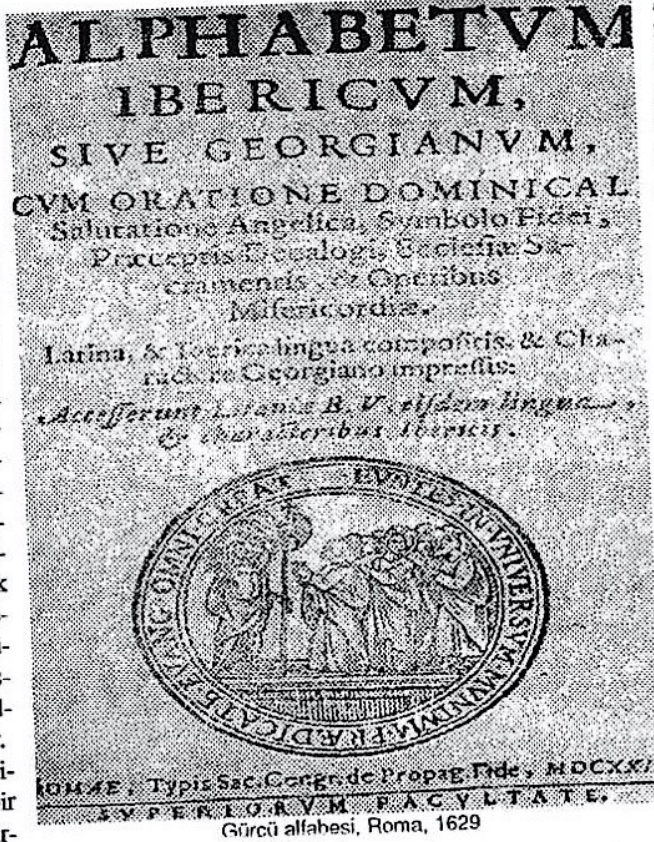
Gürcü halkının manevi zenginliğinin tanıklıkları olan çok eski belgeler yalnız Gürcüstan'da ko-

runmuş değildir. Suriye, Filistin (Kudüs), Sina Dağı, Yunanistan'da Athos (Aynaroz) Dağı gibi eski Gürcü kültür merkezlerinde sayısız eski belge bulunmuştur. Günümüzde ise Fransa, Polonya, İngiltere, Avusturya, İtalya, Almanya ve ABD'de büyük ölçüde korunmuştur bu belgeler. Gürcüstan'da Hristiyan edebiyatının gelişiminin ilk örneklerinde edebi dilleriyle dikkat çeken yapıtlar ortaya çıkmıştır. Gene bu ilk dönemlerde bu özgün yapıtların yanında özellikle dinsel içerikli önemli bir çeviri edebiyatının da geliştiği görülür. Bu çeviri edebiyat dünya Hristiyanlık edebiyatı açısından büyük bir önem taşır. Çünkü söz konusu çeviriler yalnızca Yunancadan değil öbür dillerden de yapılmaktaydı.

Gürcü dilinin temeli özellikle İran edebiyatından yapılan çevirilerde, sözgelimi "Şehname", "Kelile ve Dimne", "Leyla ve Mecnun" gibi yapıtlarda ortaya çıkmıştır.

Gürcüstan'da 5. yüzyıldan başlayarak özgün ve zengin bir edebiyat görülmeye başlar ve Gürcü edebi dili yüzyıllar boyunca yetkinleşerek ve eşsiz yapıtlar yaratarak gelişir, doruğuna da dahi şair Şota Rustaveli'nin "Kaplan Postlu Şövalye" adlı yapıtıyla ulaşır.

Gürcücede, aldığı yabancı sözcüklerle meydana gelen fonetik değişimler yalnızca Gürcü dilinin fonetik sisteminin incelenmesi açısından değil, öteki diller için de önem taşır, çünkü Gürcücede başka dillerden alınmış eski biçimler korunmuştur. Özellikle Hristiyanlığın Gürcüstan'da yayılmasından sonra çok sayıda Yunanca sözcük girmiştir Gürcüceye. Gürcüce Sami dillerden de çok sözcük almış-

tır ve bu durum Gürcülerin Arap dünyasıyla çok eski dönemlerden beri ilişkide olduğunu gösterir. Sina Dağında Gürcüler için hazırlanmış bir Arap alfabesi bulunmuştur. Sina Dağı Gürcü elyazmalarında Gürcülerin Arapça notlarına rastlanır ve bu durum o dönemin yazıcılarının her iki dili de çok iyi bildiklerini ve o dönemde Gürcülerde Arapça öğrenme geleneğinin yerleşmiş olduğunu gösterir. Gürcücedeki Arap unsurların incelenmesi Arap dilinin tarihsel fonetiği için çok zengin bir kaynak oluşturur.

Türk dünyasıyla ilişkiler de derin bir izler bırakmıştır Gürcü dilinde. Ortaçağa geldiğinde bilimsel ve felsefi Gürcü dili gelişip serpilmeye başlar. Bu bilimsel dilin gelişmesi Gürcü dilinin büyük yapıtı "Kartlis Tshovreba"nın (Gürcü Kronikleri) çok büyük bir işlevi olmuştur. Söz konusu tarihsel yapıtın siyasal- tarihsel bir terminolojinin oluşmasında belirleyici bir rolü vardır.

Marr'a göre Gürcüler 10. ve 11. yüzyıllarda Doğu ve Batı Hıristiyan dünyasının ilerici düşünce adamlarının ilgi duydukları aynı felsefi sorunlarla ilgileniyorlardı ve hatta yeni felsefi eğilimlerde onları ve özellikle de Avrupalıları aşmışlardı. O dönemin Gürcü filozofları Bizans felsefe hareketiyle çok yakın ilişki kurmuşlardı. Belki de Gürcü felsefi dilinin kurucusu kabul edilebilecek 12. yüzyıl Gürcü filozofu İoane Petritsi ortaçağ felsefi düşüncesinin çok önemli bir ismidir. Yunan felsefesinin çok sayıda önemli yapıtını yorum ve açıklamalarla Gürcüceye çevirmiş ve Gürcüce felsefi terminolojiyi oluşturmuştur. Petritsi ayrıca Yunan modelinden esinlenerek çok sayıda soyut kavram yaratmış, önemli Yunanca felsefi terimlerin Gürcüce karşılıklarını bulmuş ve Gürcü dilini çok sayıda Yunan felsefi terimiyle zenginleştirmiştir.

Yunan kaynaklarına göre Kolhis'de (Kolha), bugünkü Poti çevresinde bir retorik eğitim merkezi bulunuyordu. Bu merkezde aynı zamanda felsefe dersleri de veriliyordu ve Yunanlı öğrenciler de devam ediyordu buraya. Yani bu Kolhis Akademisi'nde iki dilde, Yunanca ve Gürcüce eğitim yapılıyordu. Kısaca söylemek gerekirse eski Gürcü dilinin ve özellikle de 10. ve 12. yüzyıllar Gürcücesinin dönemin kültürel ihtiyaçlarına tam anlamıyla karşılık verdiğini söylemek mümkündür. Daha sonraki yüzyıllarda bilimsel terminoloji hissedilir ölçüde gelişmiştir. Gürcü dilinin terminolojik sözlüğünün zenginleşmesinde en büyük pay hiç kuşkusuz

ünlül Gürcü sözlükçüsü Sulhan-Saba Orbeliani'ye aittir.

Hazırlanmış olduğu "Gürcü Dilinin Açıklamalı Sözlüğü" (17.-18. yüzyıl) çeşitli kavramlarla ilgili ayrıntıları, bilimsel açıklamalarıyla bugün bile temel bir kaynak niteliğindedir. Bu sözlükte daha önceki yüzyıllarda geliştirilmiş dilbilgisi, felsefe, retorik, aritmetik, coğrafya, astronomi ve müzik terimlerinin çoğu yer almıştır.

Bu sözlükten sonra iki, üç, çok dilli sözlükler hazırlanmıştır. Bunlar arasında İoane Bagrationi'nin 1814'te yayımlanan ve üç bin sözcük içeren Rusça-Latince-Gürcüce doğa bilimleri sözlüğü önemli bir yer tutar ve bu yapıt uzmanlara yönelik ilk deneme kabul edilir. Bagrationi bu sözlükte özel bir terminoloji dışında Gürcüce terimlerin etimolojisiyle, ansiklopedik nitelikli açıklamalar vermiştir. 1807'de hazırlanmış olduğu 4.000 sözcük içeren Rusça-Gürcüce sözlük ise felsefe, psikoloji, mantık, gramer, tarih, sanayi, tarım, din, askerlik, tıp, botanik, zooloji vb alanda çok zengin bir terminolojik kaynaktır. Bagrationi bu çalışmasında yalnızca doğa bilimleri konusunda beş bin sözcük vermiştir.

Gürcüce 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa dillerinden çok sayıda terim aktarmıştır ve bilimsel, teknik ya da sanatsal kavramları açıklayan bu terimlerin büyük bölümünü tüm çağdaş kültür dilleri de almıştır. Bu sözcüklerin büyük bölümü Gürcü diline Rusça yoluyla girmiştir. Gürcüce teknik terminoloji 1920'lerden sonra büyük bir atılım yapmıştır. 1920'de hazırlanan "Rusça-Gürcüce Teknik Sözlük" dönemin tüm Gürcüce teknik terminolojisini kapsar. Son yıllarda Gürcü dilinde görülen yüzlerce yeni sözcük ve kavram ülkenin sanayi, tarım, ulaşım, edebiyat ve sanat alanında yeni bir gelişme yoluna girdiğini göstermektedir. Toplumsal düzendeki değişmelere paralel olarak yeni sözcükler üretilmektedir. Gürcüce öteki dillerden aldığı sözcüklerle hiç kuşkusuz zenginleşmiş, güçlenmiş ve esneklik kazanmıştır.

Bugün Tbilisi Üniversitesi filoloji kürsüsünde eski ve yeni Gürcüce, Kafkas dilleri, genel dilbilim, yapısal dilbilim, Rusça, Almanca, İngilizce, Fransızca, Sami diller, Türkçe, Arapça vb okutulmaktadır. Bugün artık çok sayıda Gürcüce, Rusça, Rusça-Gürcüce, Gürcüce-Almanca, Almanca-Gürcüce, Gürcüce-Fransızca, Fransızca-Gürcüce, Gürcüce-İngilizce, İngilizce-Gürcüce sözlük vardır.

Muhacir Gürcüler ya da Çveneburiler

Şuşana PUTKARADZE

"Muhacir" (Gürcücede მუჰაჯირი, 'muhaciri', ç.n.) sözcüğü, Arapça olup Gürcücede yerini-yurdunu terk etmiş, vatanından ayrılmış, göçmen anlamında kullanılır. "Muhacir Gürcü" (მუჰაჯირი ქართველი, 'Muhaciri Kartveli' ç.n.) deyim Gürcüceye 19. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye'ye göç eden Gürcüleri tanımlamak üzere girmiştir. Muhacir Gürcüler ise kendilerini "Çveneburi" (bizden, bizim gibi ç.n.) olarak adlandırırlar. Türkiye'de bir dönem bu adla bir dergide çıkıyordu ("çveneburi" dergisi. 1977-1979 yılları arasında birkaç sayı Türkçe olarak yayımlanmıştı. Şimdilerde dergi yeniden yayımlanmaya başladı).

Muhacirliğin (Gürcücede მუჰაჯირობა, 'muha-ciroba, ç.n.) oldukça karışık bir tarihi vardır. İlk muhacirlik 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Mesheti'nin Gürcüstan'a katılmasından sonra başladı. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra ise muhacirlik yaygın bir hal aldı. Bilindiği gibi Berlin Kongresi kararıyla daha önce Osmanlı tabiyeti altında yaşayan nüfusa Rusya tabiiyetini kabul etme ya da Osmanlı İmparatorluğu'na göç etme hakkı tanındı. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında 27 Ocak 1879'da İstanbul'da imzalanan anlaşma uyarınca göç etmek isteyenlere resmi bir süre bile tanınmıştı. 3 Şubat 1879- 3 Şubat 1882 arasını kapsayan süre daha sonra 1884 yılına kadar uzatıldı(10, 41). Bu süre sonraki yıllarda da sürdü ve gerçekte göç kendiliğinden bir biçimde 1921 yılına kadar devam etti.

Muhacirlik, Gürcü ulusunun tarihinde en ağır trajedilerden biridir. Hiçbir işgal, hiçbir yağmacı-istilacı Zemo Kartli (Yukarı Kartli) bölgelerine (Samtshe-Saatabago) muhacirliğinin verdiği zararı vermemiştir. Bu göç sırasında Kola, Artaani, Şavşeti, Klarceti, Livana, Murğuli, Maçaheli, Tao, Acara ve Kobuleti neredeyse tamamen boşaldı. Boşalan köylerde tarım tamamen ortadan kalktı, birçok köy tarih sahnesinden silindi. Arşiv belgelerinin incelenmesinden 1879 yılındaki göçlerden sonra 2.000 nüfuslu Kobuleti'de 500 kişinin kaldığı çevre köylerin ise tamamen harap ve viran olduğu

anlaşılmaktadır(10, 48). Kobuleti'nin Kvirike, Keda'nın Arsenauli ve Murğuli'nin Ereguna köylerinde olduğu gibi bazı köylerde tek bir canlı bile kalmamıştı.

Muhacirlik döneminde göç edenlerin sayısı hakkında kesin bilgiler günümüze ulaşmamıştır. Tanınmış toplum adamı Z. Çiçinadze 1891-1893 yılları arasında, zarar görmüş bu bölgelerde yaptığı gezilerde topraklarını terk edenlerin sayısı hakkında veri toplamıştır. Bu verilere göre istisnasız her köyden en az 5-10 hane, büyükçe köylerden ise 40-50-100 hane göç etmiştir. Örneğin, Alambori'den 100, Hutsubani ve Tzkavrovi'den 50'şer, Aşağı Çakvi'den 40 hane göç etmiştir. Kobuleti'den toplam olarak 7 binden çok hane göç etmiştir. Mesisi adlı topluluktan ise 600 hane göç etmiş, yalnızca 100 hane topraklarını terk etmemiştir. Zeda Acara ve Kveda Acara (Yukarı Acara ve Aşağı Acara) bu yıllarda 4 binden fazla haneyi yitirmiştir. Z. Çiçinadze'nin Batumi müftüsü Hasan Ependi Gverdadze'ye dayanarak aktardığı bilgilere göre Osmanlı İmparatorluğu'na toplam 1 milyon insan göç etmiştir.

Gürcüstan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na göç eden Gürcüler hakkında, bazı sayısal verilere de rastladığımız İtalyan Evgeni Dalegio Dalesio'nun "İstanbul'daki Gürcüler" (1920) adlı kitabında şunları okuyoruz: Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli miktarda Müslüman Gürcüler yaşamaktadır. Osmanlıdaki Müslüman Gürcülerin çoğunluğu 1877-1878 savaşı sırasında Batumi ve yöresindeki bölgelerden göç etmiş olup, bunlara şimdiki savaştan (I. Dünya Savaşı, ç.n.) kaçan mülteciler de eklenmiştir.

Trabzon Rum Komitesi'nin verilerine göre Pontus dahilinde son olarak 53.380 Gürcü katılmıştır. Başka verilere göre ise Gürcüler Samsun ve Tokat ilçeleri dahil 64 köy veya kent kurmuşlardır. Gürcülerin toplam sayısı tahmini olarak 140.000'a kadar çıkarılmaktadır. Bilindiği gibi burada Çanlar (Megreller) bu gruba dahil edilmemektedir. Müslüman Gürcülerin büyük bir kısmı İstanbul ve Marmara

Denizinin güneydoğusunda İzmit ve Adapazarı bölgesi ile güneydeki Bursa'da yaşamaktadır. Kilikya'da Halep yolu üzerinde de Gürcü köylerine rastlanmaktadır.

Bunların sayısının Karadeniz kıyısındaki ilçelerde yaşayan Müslüman Gürcülerin sayısına eklersek toplam sayı 300-400 bine çıkar. Halen sürmekte olan Yunan-Kemalistler savaşına (Kurtuluş Savaşı, ç.n.) İzmit ve Adapazarı bölgelerinden seferberlikle askere alınanların sayısı 7.000 gönüllü Gürcü savaşçı olarak katılmıştır."(4, 12)

Anavatanından göç edenlerin sayısı çok daha fazla olacaktır ancak, gitmek üzere hazırlanan nüfusun üstünde buranın ileri görüşlü din liderlerinin ve beylerin yaptığı olumlu etki bu sayının daha da büyümesini engellemiştir. Olumlu etki edenlerin en başında gelenleri: Keda'nın müftüsü Ahmed Ependi Halipaşvili, Hulo'nun kadısı Nuri Ependi Beridze, müftü Loman Ependi Kartsivadze (İstanbul'da padişahın sarayında hoca), Hüseyin-beg Abaşıdze, Nuri-beg Himşiaşvili, Şerip-beg Himşiaşvili, Tevrik-beg Atabagi, Dursun-beg Tavdgiridze, Tupan-beg Şervaşidze, Ahmed Ependi Halvaşi (Maradidli)...

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde lider olarak ortaya çıkan Memed-beg Abaşıdze, Acara'nın nüfusunun samimi ve gerçek önderliğini üstlendi. Yurtsever etkinlikleri ve yorulmaz kalemiyle karmaşık ekonomik-politik ortamın esaretine düşmüş kardeşlerini doğru yola çıkarmayı, onlarda ulusal kimlik bilincini uyandırmayı başardı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Acara'dan Osmanlı İmparatorluğu'nun iç bölgelerine göç etme eğilimindeki nüfusun yatışması ve anavatanında ebediyen kalmalarındaki rolü çok büyüktür. O büyüklüğü ve kariyeri başkaları gibi yabancı ülkelerde aramamış, kendi halkı içinde çalışmış ve gerçek mutluluğu ebeveyni olan toprakların sevgisinde görmüştür.

Dönemin ağır yaşam koşullarının çaresizliğine düşmüş Acara nüfusu dermansız koyun sürüsü gibi liderlerinin izinde gidiyordu. Bu lider ise Acara'yı "yüzyıllar boyunca annesinin kucağından koparılmış çiçeğe" benzetiyor ve bu çiçeğin yalnızca anavatan Gürcüistan'ın kucağına sıkı sıkıya bağlı olmasıyla yaşayabileceğine inanıyordu.(1, 14)

Bu erdemli uğraşta Memed Abaşıdze'nin mükemmel selefleri de vardı. Örneğin *Droeba ga-zetesinin* 11 Ekim 1879 tarihli sayısında "Acara'dan Mektup" başlığıyla yayımlanan anonim bir makale-

de Loman Ependi Kartsivadze'nin yurtsever çalışmaları anlatılıyordu: "Zemo Acara'da (Yukarı Acara) önde gelenler arasında sayılan Loman Ependi akıllı, aydın ve halk arasında büyük etkisi olan bir kişidir. Acaralıların yer beğenmek üzere Osmanlı İmparatorluğu'na gönderdiği seçkinler heyetinde Loman Ependi de vardı. Seyahatten döndükten sonra bütün Acaralı temsilcilerin katıldığı kongrede şöyle demiştir: 'Çok yer gezdim ancak bizim ülkemiz (Acara) gibi güzel ve bize layık bir yer göremedim. Öte yandan gerçek Müslümanlık bizlerde kalmış, hükûmârın ülkesindekiler bizim kadar saf ve sadık olarak dinine bağlı değiller... Bu nedenle göç etmeyi tavsiye etmiyorum.'" Loman Ependi'nin sözleri göç etmek üzere hazırlanan halkı düşündürmüş ve birçoğu evinden barkından ayrılmamıştır.

Kalbi kırık nüfusa İ. Çavçavadze, G. Orbeliani, G. Gurieli, S. Meshi, N. Nikoladze, G. Tzereteli, T. Sahokia, N. Mepisaşvili (Zemo Acara ilçesi yöneticisi) gibi Gürcü ulusunun diğer önde gelen evlatları kanat geriyor ve yardımcı oluyorlardı.

Muhacirliğin tarihi, literatürde ayrıntılarıyla birlikte ciddi bir değerlendirmeye tutulmuş ve başlıca nedenleri, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda yöre halkı için oluşan çok ağır ekonomik ve sosyal koşullar, anavatanına yeniden katılan bölgelerde Rus yönetiminin barbarca uygulamaları ve Müslümanlaşmış nüfusun dini fanatizmi olarak kabul edilmiştir.(10, 2)

Araştırmacıların bir kısmı dini fanatizmin muhacirliğin başlamasındaki rolünü abartmışlardır. Fakat İ. Çavçavadze, G. Orbeliani, S. Meshi, N. Nikoladze ve G. Tzereteli haklı bir biçimde muhacirliğin başlıca nedeni olarak yönetim çevrelerinin yerel halka karşı takındığı barbarca tutum ve ağır yaşam koşullarını kabul ederler. Onlara göre bu işte dini fanatizmin rolü nispeten daha azdı. Bu açıdan G. Orbeliani'nin Kafkas Orduları komutan yardımcısı Svyatopolsk-Mirski'ye gönderdiği mektup ilginçtir: "Acara ve Kars'tan Osmanlı İmparatorluğu'na göç devam etmektedir. Neye mal edelim bu olguyu, başka inançtakilerin Rus işgalinden kaçışına mı? Kırım boşaldı, 200 binden çok Çerkes Kuban'dan göç etti, Abhazya ıssız kaldı. Şimdi de Acara ve Kars nüfusu kaçıyor bizden, vebadan kaçarcasına. Bütün bunlar fanatizm ile açıklanabilir mi?.. Hangi dine mensup olursa olsun insan her şeyden önce barış içinde sakin bir hayat ister... ve hangi dilde yazılmış olursa olsun adil yasalara bo-

yun eğer.”(10, 79). Gerçekten de, Rus yönetiminin başlangıcından itibaren halkın normal yaşam koşulları olsaydı hiçbir güç onları Osmanlı İmparatorluğu'na göç ettiremezdi. Fakat, maalesef yönetici çevreler halkın göç etmesi için her türlü gayreti gösteriyorlardı. Böylesi bir faaliyetin temelinde ileriye dönük politikalar vardı. Bu da Svyatopolsk-Mirski'nin Batumi askeri valiliğine gönderdiği mektupta açıkça görülmektedir: “Batumi bölgesinin alın-masıyla Rusya, Kafkasya sınırlarının en tehlikeli köşesinde doğal bir kale elde etmiş oldu, fakat halkı savaşçı ve itaatsizdir, dini bakımdan Osmanlı İmparatorluğu ile bağları vardır, bu nedenle kale içinde tehlikeli bir unsurdur ve onların burada kalması mümkün değildir... Yerel halkı uzak-laştırmalıyız.”(10, 30) Komutan yardımcısı açıkça bu insanların ya asimile edilmesini ya da sürülmesini talep ediyordu. Daha mantıklı düşünen birçok Rus görevlisi ise buna kuşkuyla bakıyor, “Savaşlarda pişmiş bu insanlar yerlerinde kalsalardı, Rusya böylelikle 20-30 bin insanımı yitirebilirdi, ama Rusya İmparatorluğu'nun sınırlarında güvenilir destekleri olacaktı, çünkü bu insanlar sınırlarda kendi anayurtlarını koruyacaklardı” diye düşünüyordu.(8, 131) Öte yandan Batumi askeri valisi General Komarov, General Stefanov gibi daha birçokları da mühacirliği körükliyorlardı.

Yeniden birleştirilen bölgelerde Çarlık yönetimi hemen yeni vergiler koydu ve toplamaya başladı. N. Nikoladze halkın telaşlanmasının nedenlerinden biri olarak da şunu kabul eder: “Halk savaş felaketinden kurtulmaya ve yağmalanmaktan soluklanmaya vakit bulamadan kendilerinden 6 ile 10 manet arasında vergi alındı, öte yandan vergi toplamada en kaba yöntemler kullanıyorlardı.”(5)

İlia Çavçavadze “İç İnceleme” adlı makalesinde Acara ve Kobuleti'nin sıkıntılarının gerçek tablosunu çizer: “Acara ve Kobuleti'yi...savaş meydanına çevirdi kader. Burada bir yandan Osmanlı askeri Rus askeri vardı. Birbirine son derece düşmanca yaklaşan iki ordunun bulunması muhakkak ki halka, özellikle de topraklarında asker bulunan ve hangi tarafın eline düşeceği önceden tahmin edilemeyen halka hiçbir iyilik getirmezdi. Dolayısıyla ne Ruslar ne de Osmanlılar halkı sakın-mazdı, ne Rusun ne de Türkün yüreği yanardı... Savaş yüzünden Acara ve Kobuleti de felakete uğradı. Orman ve meraların kullanılamaz hale getirilmesi, köylerin yakılıp yıkılması, halka baskı yapılması, şaşkına

dönen halkın göç etmesi, halkın beraberinde götürmediği malının heba olması, tarımsız-ekinsiz kalınması nihayetinde kan ve ölüm... Bütün bunlar uzun süren ve uzun süre hissedilecek felaketlerdir.”(15, 467) Bu olaylardan büyük üzüntü duyan İlia Çavçavadze çaresiz duruma düşen kardeşlere yardım elinin uzatılması için yönetime ve Gürcü halkına çağrıda bulunuyordu: “Gürcü ulusu, kardeşlerine elini uzat, onlar ki bugüne kadar senin için yitikteler ve onlar ki bugün yine sana döndüler. Destek olalım, neyle olabiliyorsak; parayla, yiyeceklerle, giyeceklerle... Kardeşliğin, yardımlaşma ve dayanışmanın Gürcü ulusu için içi boş sözcükler olmadığını gösterelim... Kaderiniz bu kardeşlikte düğümlenmiştir ve bizim mutluluğu-muzun filizi bu kardeşlikte tomurcuklanacaktır... Fakiriz diyoruz ancak, yardımın ne olduğunu ve dara düşene kardeşliği yalnızca fakir bilir.”(15, 462) Maalesef, Büyük İlia'nın çağrısı boşunaydı. Gürcüstan o zaman, henüz kardeşleriyle lokmasını, derdini paylaşacak kadar ne ruhsal ne de fiziki açıdan güçlü değildi ve ulusal önderin çağrısına layıkıyla uymaya da hazır değildi. Tabii ki gıda ve nakit bağışlar birikiyordu, ancak her şeyden önce denizde bir damla kadardı. “Bu, halkın bir kısmını kararından vazgeçirecek ve göçü durduracak nitelikte değildi.”(10, 75) İkincisi, bu yardımlar sık sık zamanında ve eksiksiz olarak halka ulaşmıyordu. Anavatanyla yeniden birleşmiş, çaresiz duruma düşmüş, bin bir türlü düşmanın telkiniyle akli karışmış halka “Ana Gürcüstan”dan daha çok sevgi, daha çok dikkat gerekiyordu.

Gerçi *Droeba* ve *İveria* gazeteleri kardeşlerimizin sıkıntıları sık sık dile getiriyorlardı, ama pek işe yaramıyordu, çünkü her şeyden önce buranın köylerinde Gürcüce okuma-yazma bilenler parmakla sayılacak kadar azdı ve zaten dönemin basını bu nüfus için hemen ulaşılmazdı.

Büyük şair Vaja Pşavela bu yöreye konuk olmuştu: “Bugünkü değerli Müslüman Gürcüstan'ımızı; Acara, Kobuleti, Klarçeti, Tao, Büyük Mesheti'yi bizzat dolaştım” (14) diye yazıyordu. O, buraya Tuş ve Hevsur çobanlar arasında çıkan bir anlaşmazlığı gidermek için gelmişti. Tuş-Pşav-Hevsur çobanların yüzyıllar boyunca sürülerini otlatmak üzere buralardaki meralara getirildiklerini belirtmek gerekir. Şavşeti'de bir yerleşim biriminin adı günümüzde de Hantuşeti'dir (Tuşların hanı).

Nuri-beg Himşiaşvili, İlia Çavçavadze'ye yazdığı birçok mektupta (1883) Okuma-Yazma Derne-

ği aracılığıyla Şavşeti'de okul yaptırılmasını talep ediyordu: "Burada yaşayanların ana dillerini öğrenmeleri ve evlatlarını yetiştirme imkânları bulabilmeleri için... Okul ve öğretmen için gerekli bina ile donanımını karşılıksız olarak sağlamayı, 60-80 kadar öğrenci toplamayı ve bunlar arasındaki fakir ve öksüzlerin geçimini bizzat temin etmeyi taahhüt ediyorum"(9, 152). Artvin ilçesi amiri Niko Eristavi de 1907 yılında aynı şeyi talep ediyordu (17). Ancak talep talep olarak kalmıştır.

Tarihi Tao-Klarceti ve Acara'nın geri alınmasından, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından da önce İlia Çavçavadze "Osmanlı Gürcüstanı" adlı makalesinde "Osmanlı Gürcüstan'ında yaşayan kardeşlerimizin bugün artık Müslüman oldukları olgusu bizi korkutmuyor. Yeter ki, birbirimizle bütünleşeceğimiz o mutlu gün gelsin ve kardeşliğimizi ilan edelim, ne mutlu bize ki Gürcüler hiçbir zaman insanın vicdanına karışmadığını dünyaya bir daha kanıtlayacaktır. Kardeşini kardeş gibi özümser gözü yaşlı Gürcü... Ve bunun için sevinç gözyaşından önce kanımızın akması gerekecekse ulu atalarımızın iki bin yıl boyunca baş koydukları bu uğurda hiçbir Gürcünün tereddüt edeceğini sanmıyorum" diyor-du.(14, 20)

Bir süre sonra geri alınan topraklarda yaşam Büyük İlia'nın hayal ettiği yönde sürmedi. Gürcü ulusunun bütün bireyleri bu ulus adamının düzeyine ulaşamamıştı. Dar ulusal kalıplar içine sıkışmış adamicıklar Gürcü ulusu içinde de vardı. Onlar Müslüman kardeşlerine alaylı gözlerle bakmaya başladılar. Yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu uyruğunda yaşamış ve her zaman "Gürcü" olarak kalmış Gürcülere "Tatar" (Müslüman-Türk, ç.n.) demeye başladılar. Osmanlılar dahi onlara "Tatar" dememişti. Bütün bu süre boyunca onların "nene dili" Gürcüceydi... Rus görevliler de bunu istiyordu. Hemen bir ajitasyon ve propaganda işine giriştiler: "Siz Tatarsınız ve Tatar ülkesine göçerseniz iyi edersiniz" diyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yandaşları da aynı şeyi yapıyorlardı. Bu faaliyetleri besleyen ise uzun vade için hesaplanmış politikaları. Düşman, Gürcüstan'ı zayıf düşürmeye çalışıyordu. Onların temel amacı Kobuleti-Batumi kıyılarını sahiplenmek ve burada politik bir dayanak oluşturmaktı. Bu bölgedeki amaçlarına kısa sürede ulaştılar. Daha ilk muhacirlik döneminde, 1879 yılında Kobuleti-Çakvi ve Batumi'nin dış mahallelerinin yerli nüfusu boşalmıştı. Boşalan top-

raklara sonra Ruslar, Ermeniler ve Rumlar yerleştirildi. İmparatorluk sarayı temsilcileri ile devletin üst düzey bürokratları mükemmel yazlıklar edindiler. Buradan göçen yerli nüfus ise Osmanlı İmparatorluğu'nda orman açarak yeni yeni köyler kuruyorlar ya da oradan göçen Romalılar, Rumlar ve Ermenilerin bıraktığı yerlerde Gürcü ailelerinin ocaklarını tütürüyorlardı.

Bu ulusal trajedi nedeniyle dehşete düşmüş İlia Çavçavadze, acı içinde soruyordu: "Gerçekten halk terk ediyor mu kendisi için değerli her şeyi, vatanını, topraklarını, evini-barkını, doğduğu, büyüdüğü, annesini, babasını ve kardeşini defnettiği topraklarını bırakıp gidiyor mu, hem de nereye? Osmanlı İmparatorluğu'na... Böylesi inanılmaz bir olay ancak halkın yalnızca ölüm ile yaşam arasında bir tercih yapmak durumunda kalmasıyla mümkün olabilir... İş bu son noktaya getiren, çığırından çıkaran neydi?.. Her yerde bunun nedeni olarak, anavatana yeniden katılmış bölgeye en aç gözlü ve en sünepe çekirge olan küçük rütbeli görevlilerin çekirge sürüsü gibi akın etmesi gösteriliyor... Nerede işinden kovulmuş, hayırsız, ipini koparmış işe yaramaz memur varsa bu yeni bölgede görev almış. Böyle bir kesimden ne tür bir iyilik gelirdi ki halka? Yönetim yönetim değil ki; çalıp çırpma, saldırı ve felakettir halk için. Onlar Rus hükümetinin, Rus yönetiminin hangi yönünü göstereceklerdi?.. Bu nedenle, bugün 19. yüzyılda yerini yurdunu terk edip yabancı yerlere göç etmenin birkaç örneğini gördük... Bırakın bundan dolayı bizden sonra tarihçiler dehşete düşsün, biz ise derin yarasıyla buna işaret edelim ve tarihimize kaydedelim"(15, 470).

Acara nüfusunun bir bölümü zorunlu olarak yabancı yerlere göç etmiştir. Çarlık yönetiminin yerel idarecileri barbarca bir idare tarzı uyguluyorlardı. Yerel nüfus da bunu kabullenemiyordu. Bu böyle yılarca sürdü... Savaşlarla, karışıklıklarla ve açlıkla baş edemez duruma düşen halk hayatını kurtarmak için göç yollarına düşmek zorunda kaldı. Durumun vahameti I. Dünya Savaşı sırasında arttı. Bakın Medmed Abaşidze neler yazıyordu. "Halkımız çok cefa çekmiştir. Uzun zaman hükmetmiş yabancılar bize. Bu yabancılar bize büyük haka-retler etmişler, çok eziyetler çekirmişler... Liyahov'lar ve Gubski'ler 1915 yılında ateşle ve mızrakla saldırdılar, ülkemizden kovdular, kardeşlerimizin bazılarını idam sehpalarında sallandırdılar, bazıları ise son nefesini

Memed Abaşidze

yabancı topraklarda verdi. İşgalciler bizleri tümüyle yok etmeye, sevgili topraklarımızdan tümüyle kovmaya ve yurdumuza Kazakları (Ruslar, Don Kazakları, ç.n.) yerleştirmeye kararlıydılar”(1, 34).

“Denkinciler ile paşaların ajanlarının hücumuna uğradık. Hayatımızı altüst etmek üzere karışıklık yaratmak için ellerinden geleni ardına koymuyorlar. Ülkemizi ateşe verdiler, insanlarımız da göç etmek zorunda kaldı.”(1, 38)

Memed-beg Abaşidze Acara nüfusuna güçlüklerle direnilmesi, herkesin anayurdunda kalması çağrısında bulunuyor ve gelecek aydınlık hayata giden yolu gösteriyordu. 1919 yılında şunları yazıyordu: “Yurdumuz (Acara) savaştan sonra, herkesin yutmaya çalıştığı ve orasından burasından çekiştirdiği bir adaya döndü. Böylesi güç bir durumda, her zaman bizi yok olmaktan kurtarmaya baş koymuş olan ve samimiyetle çabalayan Gürcüstan dışında herhangi bir kurtarıcı görmüyoruz... Hiç kimse din ve milliyetin aynı şey olduğunu sanmasın. Biz inançlı birer Müslüman, ama aynı zamanda biz Gürcüyüz, Gürcüstan'ın öz evlalarıyız. Gürcüstan'ın dışında bizim kurtuluşumuzun olmadığını anlamalıyız. Unutmayın ki, ateş ve barut arasında yaşam savaşı verirken bizleri kurtaranlar bizim Hıristiyan Gürcü kardeşlerimizdi. Her şeyi iyi tahlil edin ve gelecekteki hayatımıza yön verecek kararlarımızı ona göre alın. Unutmayın ki siz tarihe ve gelecek nesillerimize karşı sorumlusunuz.”(1, 30)

Osmanlı İmparatorluğu, Batumi ve Kars bölgelerinden en az yarım milyon göçmen kabul etti. Rusya İmparatorluğu, ilerici güçlerin baskıları sonucu 1879 yılı sonlarında göçmenlerin geri dönmelerine izin veren bir genelge yayımladı. Geri dönüş yıllarca sürdü, ama tek tük aileler ancak dönmeyi başarabiliyorlardı. Dönmeyi isteyenlerin çoğu maddi imkânsızlıklar nedeniyle yerlerinde kalıyordu. Resmi kayıtlara göre 15 bin Abhaz geri dönmeyi başarmış. Geri dönen Gürcüler hakkında ise benzer bir resmi kayıt bulunmamaktadır.

Kaynakça:

1. Abaşidze, M., Rçeuili Natzeribi, Batumi, 1973.
2. Ahvlediani, Az., Acaris Sagmiro-Saistorio Sitkviereba, Batumi, 1968.
3. Ahvlediani, H., Narkvevebi Acaris İstoriidan, Batumi, 1944.
4. Dalecio Dalesio, Ev., Kartvelebi Konstanti-nepoşki, bkz. “Kartvelebi Konstantinepoşki da Sparseski”, Yay. Haz. G. Şaradze, Tbilisi, 1990.
5. Droeba, 1879, No. 14.
6. Droeba, 1880, No. 4.
7. Takaişvili, Ekv., İlia Çavçavadze, bkz. Emigrantuli Literatura, “Dabruneba”, Cilt 1, redaksiyon G. Şaradze. Tbilisi, 1991.
8. İveria, 1879, No. 2.
9. İko da Marad İkneba, Bas. Haz. M. Varşa-nidze, Tbilisi, 1978.
10. Megrelidze, Ş., Acaris Sarsulidan, Tbilisi, 1964.
11. Umikaşvili, P., Gurcebi (Kartvelebi) Osmaletsi, İveria, 1888, No. 21.
12. Putkaradze, O., Çveneburta Simğera, Batumi, 1991.
13. Putkaradze, Ş., Dedis Ubeşi Şenahuli Simğera, bkz. “Mamulişvili”, 1992, No. 1.
14. Almahani “Dzmuri Sitkva”, 26 Temmuz 1915, No. 1.
15. Çavçavadze, İ., Osmalos Sakartvelo, C. 4, Tbilisi, 1987.
16. Çavçavadze, İ., Sakartvelos Matiane (Şinauri Mimohilva), 1879, (Şubat), Tbilisi, 1957.
17. Çiçinadze, Z., Kartveli Mahmadiana Didi Gasahleba Osmaletsi (Muhaciri), Tbilisi, 1912.
18. Çiçinadze, Z., Pondi 5288-6 (Niko Eristavi'nin Artvin'den mektubu).
19. Prenkeli, A., Oçerki Çuruk-su i Batumi, Tbilisi, 1879 (Ruşça).

(Bu yazı, Şuşana Putkaradze'nin ჩვენებურების ქართველი [1993, “Çveneburilerin Gürcücesi”] adlı kitabının “Muhacir Gürcüler” başlıklı bölümünden Hasan ÇELİK tarafından özetlenerek çevrilmiştir).

Çerkesler ya da Adigeler

Fahrettin ÇİLOĞLU

Bazı araştırmacılar, 19. yüzyılda Kafkasya'dan yapılan göçlerin Osmanlı tarihinin en trajik sayfalarını oluşturduğunu belirtir. Bu trajik sayfaların önemli bölümünü Çerkeslerin göçünün doldurduğu söylenebilir. Abhaz yazar Bagrat Şinkuba'nın Ubıhların göçünü konu alan yapıtı⁽¹⁾, 1864 yılında topraklarından sürülen Çerkeslerin bir kolunun yaşadığı trajedinin atmosferini sergileyen iyi bir örnektir. Ruslara karşı 35 yıl direndikten sonra yurtlarından ayrılmak zorunda kalan Çerkeslerin Anadoluya geldikten sonra uzun yıllar geri dönme düşüncesinde yaşadıkları bilinmektedir. Osmanlı hekim İsmetzaade Doktor Mehmed Arif, Samsun yöresindeki Gürcü köylerine ilişkin izlenimlerini anlattığı kitapçıkta⁽²⁾, yöredeki Çerkeslere de değinir ve göçleri üzerinden yaklaşık 30 yıl geçmesine karşın Çerkeslerin hâlâ "pasha" denen küçük kulübelerde yaşadıklarını, köylerinde cami ve mektep yapmadıklarını, çoğunun Türkçe bilmediğini yazar. Yakın tarihlere Türkiye'deki Çerkeslerin anayurtlarına geri dönüş tartışması yapmaları, az sayıda da olsa bazı Çerkeslerin dönmeleri, böylesi bir tarihsel sürece bağlanabilir.

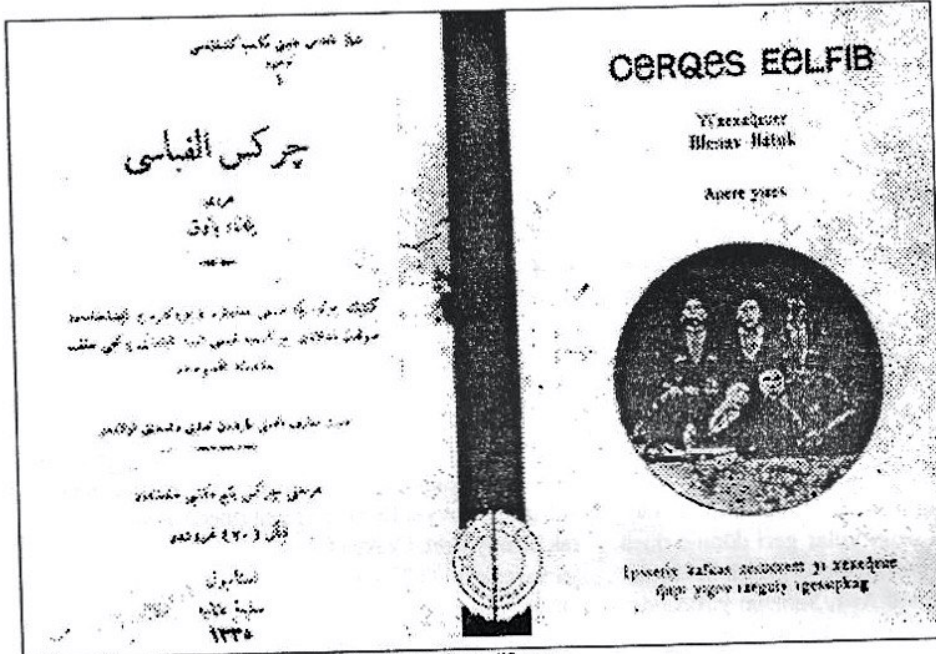
Daha çok göç olgusunda odaklaşan bu genel grişten sonra, burada "Çerkes" terimi üzerinde durmak gerekir. Bir İngilizce sözlükte⁽³⁾ bir Kuzey Kafkas halkı olan Çerkeslerin güzel fizikli, uzun boylu, oval yüzlü, kahverengi gözlü, kestane rengi saçlı oldukları belirtilir. Osmanlı ve Arnavut edebiyatlarının önde gelen adlarından olan Şemseddin Sami de, günümüzden yaklaşık yüz yıl önce yayımlanan önemli ansiklopedik çalışmasında⁽⁴⁾, Çerkeslerin benzer özelliklerini sıralıyor ve ince belli olduklarını ekliyor. Pek çok toplumsal kültürde Çerkeslerin buna benzer özelliklerini teyit eden genel bir imajın varlığından söz edilebilir. Ancak, daha çok fiziksel özelliklerini gösteren bu betimlemelerin tarihsel açıdan Çerkesleri tanımlamaya yetmediğini çeşitli kaynaklardan da anlaşıyor.

Hayri Ersoy ve Aysun Kamacı'nın ortak çalışmasında⁽⁵⁾ da belirtildiği gibi, Çerkes teriminin Eski Yunanlıların Kuzey Kafkasya'daki Adigelere vermiş olduğu "Kerketey" adından geliyor olabileceği-

ni belirten kaynaklar vardır. Tbilisi'deki Kafkas Evi tarafından yayımlanan bir kitapta⁽⁶⁾ da Çerkeslerin Kerketeylerle ilişkili olduğu belirtilir. Bu kitapta verilen bilgilere göre Adigeler, bugün Adige, Kabartay ve Çerkes olarak adlandırılan halklardan oluşur. Herodotos, Strabon gibi antik dönem yazarları Adigelerin atalarını Sindler, Meotlar, Kerketeyler olarak tanırlar. 5-12. yüzyıl Gürcü kaynaklarında ise Adigeler, Cikler, Kaşaglar olarak geçer. Adigeler, Sovyet Devrimi'nden önce Çerkesler olarak biliniyordu. Çerkes terimi, 19. yüzyılda Kafkasya savaşlarında Türkiye'ye göç etmek zorunda kalanları, bu arada Yakınoğuşu'ya yerleşenleri ve Avrupa'ya gidenleri adlandırmak için kullanıldı. Sovyetler Birliği sınırları içinde kalan bazı ülkelerde ve başka ülkelerde Adigeler bugün de Çerkes olarak adlandırılmaktadır.

Öte yandan Çerkes teriminin, değişik yaklaşım ve etkenlerle daha geniş kapsamlı birkaç tanımı da yapılmaktadır. Örneğin Hayri Ersoy ve Aysun Kamacı'nın ortak kitaplarında⁽⁵⁾ üç ayrı tanım verilmektedir. Bu tanımlara göre Çerkes; 1) Adige-Abhaz-Ubıh halklarının; 2) Kuzey Kafkasya'nın bütün yerli (otokton) halklarının; 3) etnik köken gözetilmeksizin Kuzey Kafkasya'da yaşayan bütün halkların ortak adıdır.

Kendilerini Adige olarak adlandıran Çerkesler, eski dönemlerden 18. yüzyıla kadar ayrı bir etnik grup oluşturuyorlardı. Kabartaylar, Besneyleyler Bjuduğlar, Temirgoylar, Şapsığlar, Abazehler, Natuhaylar gibi boylar Kafkasya'da ve yabancı ülkelerde özelliklerini günümüze kadar korumuşlardır. Bugün Adigelerin iki edebiyat dili vardır: Kabartay-Çerkes dili ve Adige dili. İlk dil Kabartay-Balkar ve Karaçay-Çerkes özerk cumhuriyetlerinde, ikincisi Adige'ye'da kullanılmaktadır. Adigeler tarih boyunca, eğer erken dönem Sind devletini saymazsak, merkezi bir devlet kuramamışlardır. Buna karşın Adige etnik topluluklarının sürekli bir kültürel birlikleri olmuştur. Üstelik Adigeler, kültürel birliği olan eski halklardan biri sayılır. Dildeki ortak terimler de bunun bir göstergesidir: "Adige-Adiga" (bütün Adige [Çerkes] halklarının ortak

Blenav Baluk'un İstanbul'da yayımlanan Çerkes elifbası.

adı), "Adigabze" (Adige dili), "Adige habze" (Adige gelenek ve görenekleri), "Adige oriuta" (Adige sözlü edebiyatı).

Kuzey Kafkasya'nın savaşçı halklarından olan Çerkesler ya da Adigeler, Baturay Özbek'in koronolojisinde⁽⁹⁾ de izlenebileceği gibi, Ruslara karşı verdikleri uzun direniş savaşında yenilgiye uğrayınca Osmanlı ülkesine göçmek zorunda bırakıldılar. Bu belki de Çerkeslerin, tarihte, köle ticareti⁽¹⁰⁾ nedeniyle yaşadıkları acıları da geride bırakan bir trajedydi.

Bagrat Şinkuba'nın Ubıhların Anadolu'nun Karadeniz kıyılarına trajik göçünü anlatan kitabının⁽¹¹⁾ dışında, Kafkas savaşlarına tanıklık etmiş bazı Avrupalı (asker) yazarlar, daha çok izlenimlerini ve gözlemlerini aktardıkları kitaplarında^(9,10,11) bu savaşlarda yaşanan trajedyi de sergilemişlerdir. Bazı araştırmacılar, Osmanlı ülkesine göç edenlerin Çerkesya'da kalan Çerkeslerden daha çok olduğunu belirtir. Gemilerle Anadolu kıyılarına getirilen Çerkesler, Orta ve Batı Karadeniz yörelerine, Anadolu'nun kuzeybatı, batı, içbatı ve orta kesimlerine yerleştirildiler. Peter Alford Andrews'un yönetiminde Türkiye'deki etnik gruplar üzerine yapılan bir çalışmada⁽¹²⁾ Çerkeslerin yoğun olarak Sakarya, Bolu, Eskişehir, Konya, Balıkesir, Sinop, Samsun, Çorum, Tokat, Yozgat, Sivas, Kayseri ve Kahra-

manmaraş illerinde yaşadıklarını belirtilir. Şemseddin Sami⁽⁶⁾ de Osmanlı ülkesine gelen Çerkeslerin dağınık olarak yaşadıklarını, kentlere yerleşenlerin dillerini ve geleneklerini unuttuklarını, bazılarının ayrı köyler kurduklarını ve yalnızca köylere yerleşenlerin geleneklerini ve dillerini koruduklarını belirtir. Gene aynı

yazar Çerkes kızlarının delikanlılarla birlikte dans ettiklerini, "namus ve terbiye dairesinde muşak edip, zevçlerini kendilerinin seçtiklerini, evlenecek genç kızların ve erkeklerin önce birlikte kaçtuklarını, sonra büyükelinini razı ettiklerini" Çerkeslere ilişkin ilginç saptamalar olarak aktarır.

Çerkesler 18. yüzyılda animizm ve Hıristiyanlığın yerine İslam dinini benimsediklerini yazan Andrews⁽¹²⁾, Türkiye'de yaşayan Çerkeslerin "grup kimliği"ni korumada aşiret düzeyinde endogaminin tercih edilmesinin, aynı bölgeden sürülmenin ortak tarihini paylaşmanın önemli rol oynadığını belirtir. 19. yüzyılda Çerkesya'yı gezen Alman Karl Koch, Çerkes halkının dinsel anlayışına dikkat çeker ve bir Çerkes ailesinde üç ayrı dinsel inana rastlanabileceğini belirtir: "Dede doğal güçlere taparken, baba Hıristiyan, oğul ise İslam dinine inanmaktadır. Örneğin Ali adında bir Hıristiyan Çerkesle rastlamak mümkündür (aktaran Baturay Özbek)⁽¹³⁾.

Türkiye Çerkesleri göçlerinden itibaren etkin bir kültürel örgütlenme içinde olmuşlardır. Çeşitli adlar altında kurdukları dernekler aracılığıyla geleneklerini ve dillerini büyük ölçüde yaşatmışlardır. Yaşamöykülerini İzzet Aydemir'in bir kitabında⁽¹⁴⁾ da anlattığı Çerkes (kökenli) aydınlar, bu kültürel ortamın oluşmasına katkıda bulunurken yeni kuşakların aynı yönde yetişmelerini sağlamışlardır.

Adige folklorundan bir örnek

Baykuş

Bir delikanlı varmış, kuşların dilinden anlıyormuş. Günlerden bir gün karısı kurutmak için yere tahıl sermiş. Serçeler uçuşuvermişler ve başlamışlar gagalamaya. Erkek serçe şöyle demiş:

- Tanelerden birini yiyin, ikisini yere atın.

Delikanlı bunu duymuş ve gülmüş. Karısı kızmış ona:

- Niçin gülüyorsun?

- Sana gülmedim, serçenin söylediklerin duydum ve ona gülüyorum, diye cevap vermiş.

- Yeryüzünde ne kadar kuş varsa, onların tüylerini getirmes ve o tüylerden bana yastık yapmazsan, bil ki ölürüm, demiş karısı.

Delikanlı düşünüp taşınmış, bütün kuşları çağırmış, yalnızca yaşlı baykuş geç kalmış.

- Şimdiye kadar neredesin, diye sormuş delikanlı.

- Yeryüzündeki taşları, gökyüzündeki yıldızları sayıyordum, diye cevap vermiş baykuş.

- Hangisi daha çok?

- Taşlar.

- Sonra ne yaptın?

- Canlıları ve ölüleri saydım.

- Hangisi daha çok?

- Ölüler.

- İnanmıyorum, diye karşılık vermiş delikanlı.

- Ama akılsızları da ölüler arasında saydım. Sonra kadınları ve erkekleri saydım, demiş.

- Peki ne çıktı ortaya?

- Kadınlar daha çok.

- Bu nasıl olur! diye hayret etmiş delikanlı.

- Karısının aklına uyan erkekleri de kadınlar arasında saydım, demiş.

Delikanlı düşünmüş, birinin bile tüyüne dokunmadan kuşları serbest bırakmış.

Baykuş böylece kuşları kurtarmış. Kuşlar, onu hepsinden daha akıllı kuş kabul etmişler ve teşekkür etmek için ayaklarını yıkamaya karar vermişler.

- Ne kadar yumuşak ayağı var, demiş biri.

- Kalbi de yumuşakmış, diye karşılık vermiş bir diğeri.

Baykuş ürkmüş, uçmuş ve çalılıklarda saklanmış. O gün bugündür baykuş yalnızca geceleri dışarı çıkar, gündüzlerini hep kapalı yerlerde geçirir olmuş.

Kaynak: *Adiguri Polklori* (1994, Adige Folkloru).

Kafkas Evi'nin yayımladığı kitapta⁽⁶⁾ Adige ya da Çerkes folkloru, başka halklarda olduğu gibi, halk yaşamının bir aynası kabul edilir. Halkın yalnızca toplumsal süreçlere ışık tutmakla kalmaz, toplum yaşamının kapalı kalmış yanlarını da gösterir, halkın tarihini, halk felsefesini, halk sosyolojisini, halk pedagojisini yansıtır. Adige folklorunda, halk yaratıcılığının bütün yönlerini görmek mümkündür: İş şarkıları, masallar, destanlar, halk hikâyeleri, bilmece, efsaneler...

Adige folklorunda "mit"lerin ve "Nartlar"ın kahramanlık destanının özel bir yeri vardır. Nartların destansı devine ilişkin anlatılanlar, Abhazlar, Abazalar, Osetler, Vaynahlar (Çeçenler ve İnguşlar) gibi birçok Kafkas halkları ve tarihsel olarak bu halklarla ilişkisi bulunan Svanlar, Raçveller, Hevsurlar gibi Kartveliler için ortak özellikler taşır.

1) Bagrat Şinkuba, Son Ufuk, 1990, İstanbul.

2) İsmetzade Doktor Mehmed Arif, Gürci Köyleri, 1311

(1893), İstanbul.

3) Webster's Dictionary, 1981.

4) Şemseddin Sami, Kamusu'l-Âlan, 6 Cilt, "Çerkes" maddesi, 1889-1898, İstanbul.

5) Hayri Ersoy - Aysun Kamacı, Çerkes Tarihi, 1992, İstanbul.

6) Kafkas Evi, Adiguri Polklori (Adige Folkloru), 1994, Tbilisi.

7) Baturay Özbek, Çerkes Tarihi Kronolojisi, 1991, Ankara.

8) Ehud R. Toledanu, Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890, 1994, İstanbul.

9) Tailbout de Marigny, Çerkesya Seyahatnamesi, 1996, İstanbul.

10) J. A. Longworth, Kafkas Halklarının Özgürlük Savaşı (1837-1838), 1996, Kayseri.

11) A. Fonvill, Çerkesya Bağımsızlık Savaşı (1863-1864), 1996, İstanbul.

12) Peter Alford Andrews, Türkiye'de Etnik Gruplar, 1992, İstanbul.

13) Baturay Özbek, "Din ve Toplumumuz" Marje dergisi, Ocak 1993.

14) İzzet Aydemir, Muhacerette Çerkes Aydınları, 1991, Ankara.

Karadeniz kıyıları ve Kafkasya

Başlarken

17. yüzyıl Türk gezgini Evliya Çelebi elli yılı aşkın bir süre Anadolu, Avrupa, Balkanlar, Arabistan, Kırım ve Kafkasya'yı dolaşmış, kaleme aldığı *Seyahatname*'si özellikle Osmanlı Devleti'nin komşularıyla ilişkilerini yansıtmaya açısından bugün bile ilgiyle okunan bir yapıt olma özelliğini korumuştur. Evliya Çelebi gezdiği yörelerin yönetimini, ileri gelen ünlülerini, ünlü ailelerini anlatmış, bu yörelerin giyim kuşam, eğlence, toplumsal davranışlarıyla, coğrafi özellikleri konusunda ilginç bilgiler vermiştir. Renkli ve sürükleyici üslup, yazarın ve *Seyahatname*'nin bir başka önemli özelliğidir.

Bu sayıdan başlayarak yazarın, Kafkasya, Karadeniz ve çevresiyle ilgili anı ve gözlemlerine yer vereceğiz.

Gürcüstan ve Megrelistan

Trabzon'dan iki yüz adam ile, beş parça Laz menkisile kayıklarına tamamen silahlı olarak bine-rek limandan çıktık. Allah'a sığınarak kuzey tarafına umut yelkenleri açtık. Değirmenderesi limanına geldik. Trabzon'a yakın büyük bir limandır. Yine kuzeye giderek "Şane" kasabasına vardık. Buna "Rovşe" limanı derler. İyi yataktır. Dağları, taşları bütün ormanları fındıklıdır. Şane fındığı her yerde ünlüdür. Buradan ileriye giderek Sürmene'ye geldik.

Sürmene Kalesi: Burası Trabzon'a bağlıdır. Fatih tarafından fethedilmiştir. Kalesi Rumlar tarafından yaptırılmış olup, Hersekzade Ahmed Paşa'nın eliyle fethedilmiştir. Subaşı, yüz elli akçelik kadısı, dizdar ve neferleri ardır. Ama ayanı yoktur. Altı rüzgâra kapalı, güzel demir tutar, yataklı büyük limanı vardır. Ama batı ve yıldız rüzgârlarından biraz etkilenir. Üç, dört demir bırakmak gerekir. Buradan ileri giderek Mahnoz nahiyesine geldik. Burası da Trabzon sınırları içinde olup, altmış parça mamur köyleri vardır. Dağları baştan başa fıstık ağaçlarıyla örtülüdür. Buradan kalkarak "Fentli Provoli" kasabasına geldik. Trabzon'a bağlı büyük bir nahiyedir. Halkının tamamı Çiço'dur. Buradan da hareketle Rize'ye vardık. Oradan ileri giderek Huban kasabasına geldik. Burası Trabzon toprağında, deniz kıyısında bağlı, bahçeli güzel bir yerdir. Halkının çoğunluğu Çağta Lazıdır. Bir kısmı da Rum'dur. Buradan ileriye Günye kalesine vardık.

Sağlam kale Günye: Trabzon eyaletinde ve Batum sancağı dahilindedir. Paşasının ayrıca hası var-

dır. 13 zeamet, 53 timardır. Çeribaşısı ve alaybeyisi asker olur. Ayrıca paşasının da üç yüz kişilik askeri vardır. Ama Megrelistan (Mekrilistan) sınır olduğu için, sefere katılmazlar. Bu kaleyi korumakla görevlidirler. Beş yüz kadar kale neferi vardır. Bir bölük dergâh-ı âli yeniçerileri, sekiz yüz neferi ile çorbacıları, gece gündüz nöbet beklerler. Yüzelli akçelik kazadır. Nahiyeleri, hep silahla konuşan asi Çiço Lazlarıdır. Kadısının senelik 500 kuruş geliri vardır. Beyinin yedi bin kuruş... Kalesi deniz kıyısında, dört köşe, taş bir binadır. Birçok kereler Ka-zaklar istila edip yağmalayarak harap etmişlerdir. Bu kale, Çoruh ırmağının kıyısındadır.

Çoruh ırmağı. "Çuy-i ruh"dan bozmadır ki "can ırmağı" demektir. Erzurum'un batısında Çağna Koyulhisar (Şebin Karahisar) dağlarından toplanıp akarak, Bayburd şehrinin içinden geçer. İki tarafında mamur evler vardır. Daha sonra Bayburd kalesinin kayaları altından geçip "Lazki" vilayeti sınırında nice köy ve kasabaların bağ ve bahçelerini sulayarak, bu Günye kalesi yanında Karadeniz'e dökülür. Geçit vermez, köprü tutmaz bir büyük ırmaktır. Nice Laz kayıkları bu ırmaktan başyukarı doğru tarafına ve Megrelistan sınırına tuz, demir, diğer aletler ve silah götürerek Megrelistan ve Gürcüstan'ın şimşir, bal ve süzme bal, kadın ve erkek esirleriyle değişip ticaret yaparlar. Bu şehri seyrederek Gümril adlı yerden Çoruh ırmağına girip, bir gün doğuya giderek Megrelistan sınırına geldik.

Burası Hoş Eda adlı bir beyin sınırındadır. Dağları baştan başa şimşirliktir. Mamur, cevizli, bahçeli köyleri vardır. Beylerinin köylerinde bir gece yattık. Bize fazlasıyla itibar ve ikram ettiler. Hasılı, bura-

dan öte Megrelistan vilayetinde yetmiş parça şehir gibi köyler seyrederek yine Günye kalesine geldik. Oradan bütün arkadaşlarımızla Trabzon'a gittik. Hakir Günye Ağası Zenberekci başı bölüğü ile Azak seferine memur oldum. Azak seferine giderken Abaza vilayetinde konakladığımız yerler: Evvela on parça Laz menkisilesine üç yüz kadar tüfekli yeniçeri ve hakirin beş adet Gürcü kölesi birlikte bindik.

Menkisile gemileri: Bu gemiler Çoruh ırmağı kıyısında yetişen kaba kavak ağaçlarından üç parça olarak yapılır. Bir tahtası, tekne gibi altındadır. Birer tahta da yanlardadır. Ama çok büyük tahtalardır. Gemilerin kenarları, iki adam kalınlığında kamyş ve hasır sazlardan örülmüştür. Denizin dalgaları, o kamyşlardan geminin içine giremez. Bu gemiler, Karadeniz fırtınasında mantar gibi yüzerler. Kıçı, başı belli olmayan bir çeşit kayıklardır. Bu denizlerde isimlerine "Menkisile" derler. Yüz adam alırlar. Bunlara Günye kalesinde iyi bir günde kalkıp, bütün işimizi Cenab-ı Hakka havale ederek, kible rüzgârıyla Çoruh ırmağını geçtik. Yine Megrelistan sınırındaki Savkari iskelesine geldik. Limanı vardır. Onu geçerek Handıra iskelesine vardık ki, limanı yoktur. Sivri iskele: Limanı ve yıkık bir değirmeni vardır. İçinde Megrel (Mekril) çobanları koyun, keçi kıslatırlar. Buradan Rabça iskelesine vardık. İskelesi yokmuş. Ama harap, büyük bir kalesi vardır.

Saydığımız bu beş iskelenin hepsi de Megrelistan sınırındadırlar. Mamur yerleri yoktur. Ancak Temmuzda ve hasat mevsiminde, bezirgân gemileri buralara tuz, kapacak, silah getirip, kız ve oğlan ile değişirler. Bağlarında bağlı, bahçeli asi Megrel köyleri vardır. Deniz kadar asker olsa, dağlarına çıkmak imkânsızdır. Kırk, elli bin kadar silahlı halkı vardı. Günye'den yüz mil uzaklıkta olan bu beş iskeleyi bir gün bir gecede geçip, ertesi günü Faşe Çayına vardık.

Faşe Çayı. Bu, Tuna kadar geniş bir ırmaştır. Bazı yerleri bir mil kadar geniş, en dar yeri yarım mildir. Derinliği, sekiz-on kulaç kadar gelir. İçinde Megrelistan ve Abaza vilayetine giden gemiler gezer. Yüz mil kadar yukarıya giderler. Karadeniz'in poyraz sonunda körfez bir yerdedir. İstanbul ile buranın arası bin üç yüz mildir. Ka-

radeniz'in bir ucu bu çaydır. Çıktığı yerler Megrelistan, Gürcüstan, Doğudan, Kabartay Çerkesistanı arasındaki Elburz Dağından, Obur Dağından, Sadçe Dağlarından biriken dereler olup, güneye doğru akarak Megrel ile Abaza arasında denize dökülür. Doğu tarafı baştanbaşa asi Megrel köyleriyle doludur. Batı tarafında Abazaların Çaçlar aşireti oturur. İki tarafı da ormanlık olduğundan, Abazalar Megrelleri, Megreller Abazaları kaçırıp esir tüccarlarına satarlar. Bazı tarihçiler bu Faşe Çayı için, "Hazer Denizi" dedikleri gibi Şirvan, Keylan, Demirkapı deryasının ayağıdır ki Karadeniz'e dökülür derler. Amma bu Faşe nehri âb-ı hayat kadar tatlıdır. Keylan deryası Karadeniz'den küçük bir parçadır ki yılan zehiri gibi tuzludur. Hazer Denizi ile Karadeniz arası onbeş konaklık yerdur. Ama ihtimaldir ki, Hazer Denizi Elburz Dağları altında akarak, yer altından yol bulup Karadeniz'e dökülebilir. Ama acı-lık, tatlılık yönünden bu söz düşünülemez.

Bu çayı geçerek batıya yöneldik. Tam bir gün Karadeniz kıyısına takip ettikten sonra, Abaza vilayetine vardık.

Fahrettin ÇİLOĞLU - Rüya ÖZKALKAN

Gürcüce Okuma - Yazma Kitabı

DEDA ENA

- * Gürcü alfabesi ve harflerinin yazılışı
- * Gürcüce örnek cümleler
- * Resimli sayfalar ve örnek sözcükler
- * Türkçe alıştırma cümleleri
- * Sözlük
- * Okuma parçaları

Aşağıdaki posta çeki hesabına 250 bin TL yatırmanız ve posta çekinin fotokopisini dergi adresine göndermeniz halinde, kitap adresinize postalanacaktır. Eğer kitap elinize geçmezse dergi adresine yazınız.

Posta Çeki Hesap No: Fahrettin Çiloğlu - 674204.

Gürcü halk masalı

Yarımtavuğun hikâyesi

Bir Yarımtavuk ile bir tilki arkadaş olmuşlar. İkisi birlikte yola çıkmışlar. Tilki yolda Yarımtavuğu gücendirmiş. Yarımtavuk tilkiye:

- Tilki, kes sesini, yoksa seni yutarım! demiş.
- Tilki gülmüş ve demiş ki:
- Yut öyleyse!

Yarımtavuk ağzını açmış ve tilkiyi yutmuş. Yola devam etmiş. Yolda bir kurda rastlamış ve onunla da arkadaş olmuş. Birlikte yola koyulmuşlar. Yolda kurt Yarımtavuğu gücendirmiş. Yarımtavuk,

- Kurt, beni rahat bırak, yoksa seni yutarım! demiş.

- Öyleyse yut! demiş kurt.

Ağzını açmış Yarımtavuk ve kurdu tilkinin yanına göndermiş.

Yarımtavuk yine yola devam etmiş. Yolda bir ayıya rastlamış.

- Ayı, seni yutarım! demiş Yarımtavuk.

Ayı şaşırıp kalmış ve söyleyecek bir şey bulamamış. Yarımtavuk ağzını açmış ve ayıyı da yutmuş.

Yarımtavuk yola devam etmiş ve bir denize dayanmış. Düşünmeye başlamış Yarımtavuk, nasıl geçerim karşıya diye. Düşünüp taşınmış ve sonunda ağzını açıp denizi yutmuş. Karşıdan karşıya da yürüyerek geçmiş.

Burada bir manda pisliğinin arkasına saklanmış ve bağırmağa başlamış:

- Haşmetli hükümdarım, haşmetli hükümdarım! Hükümdar nazır-vezirlerini göndermiş.

- Gidin bakın, kim çağırıyor?

Nazır-vezirler gitmişler, arayıp taramışlar, ama hiçbir yerde bulamamışlar.

- Aradık, ama hiçbir şey bulamadık, demişler hükümdara.

Nazır-vezirler uzaklaşınca, Yarımtavuk başlamış bağırıp çağırmaya:

- Haşmetli hükümdarım, haşmetli hükümdarım!

Bu kez hükümdar kendisi gitmiş. Bu çığırkanı aramış ve man-

da pisliğini arkasında bulmuş. Evine götürmüş, kapıcılara teslim edip:

- Kümese atın, demiş.

Yarımtavuğu götürmüşler ve kümese kapatmışlar. Yarımtavuk karnından tilkiyi çıkarmış. Tilki tavukları yemiş ve çekip gitmiş. İkinci gün gidip bakmışlar ki, bir tek tavuk bile kalmamış. Yarımtavuğu yakalamışlar ve kazların ahırına koymuşlar.

Yarımtavuk gece kurdu çıkarmış. Kurt kazları yemiş ve çekip gitmiş. İkinci gün kazların ahırına girmişler, bakmışlar ki bir tek kaz bile kalmamış, Yarımtavuk ise tünekte oturuyormuş.

Buradan çıkarmışlar ve koyunların ahırına kapatmışlar. belki koçlardan biri ezer diye. Yarımtavuk ayıyı çıkarıp bu koyunların arasına bırakmış. Ayı koyunları yemiş ve çekip gitmiş. İkinci gün hükümdar adamlarını göndermiş:

- O şeytan ne yaptı, bakın! demiş.

Gidip bakmışlar, tek bir koyun bile yokmuş. Hükümdar kızmış, onu kesmelerini buyurmuş, kavurtup yemiş. Yarımtavuk hükümdarın karnında canlanmış ve başlamış şarkılar söylemeye. Hükümdar helaya gitmiş, nazır-vezirlere ve savaşçılara emir vermiş:

- Tüfeklerinizi alın ve kapıda bekleyin, dışarı çıktığı anda öldürün.

Yarımtavuk fırlamış ve bahçeye kaçmış. Onu öldürmek üzere dışarı çıkmışlar. Yarımtavuk karnından denizi çıkarmış, hükümdarı ve nazır-vezirlerini boğmuş.

თხა

აკაკი წერეთელი

ერთი თხა ჰყავდა, ნიშა-ნიკორა, ნაცარა,
თავს ევლებოდა, უვლიდა, უყვარდა წვერებ-
ცანვარა.

ატროვდა ერთხელ ბეკეკა, გაიჭრა ტყეში,
გაყარდა,

ნეკერი ჩააკრახუნა, კუნტრუშით, შეინევარდა.
მაგრამ ჩამწარდა მოლხენა, დღე დაუბნელ-
და მას შავად:

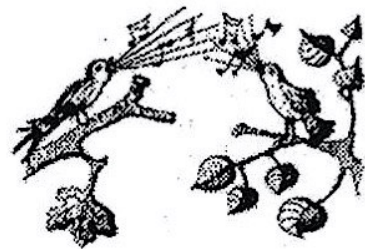
მგელს სუნი ეცა და თავზე დაადგა
სულთამსუთავად.

გაუმაძღარი თვალეები ცეცხლივით დაუბრი-
ალა,

კბილი მოავლო, გაპგუდა, აბღავლა,
ააღრიადლა.

ცხლად გადასანხლა მსუნაგმა, შეახრამუნა!
მხოლოდ რქები და ჩლიქები ბებიას
დაუნარჩუნა.

ჩიტების კონცერტი

მეღვა კახაძე

გაღვიძებენ ჩიტები,
ცასახედავენ
მოწმენდილს
და გაჩადდება რიჭრაქზე
ათასხმიანი კონცერტი.
ტოროლაც მღერის,
მზეწვიაც,
შაშვი
მოლაღურს მოსმახის,
ამ კონცერტს
ის დაესწრება,
ვინც არის
ჩიტზე ყოჩაღი.

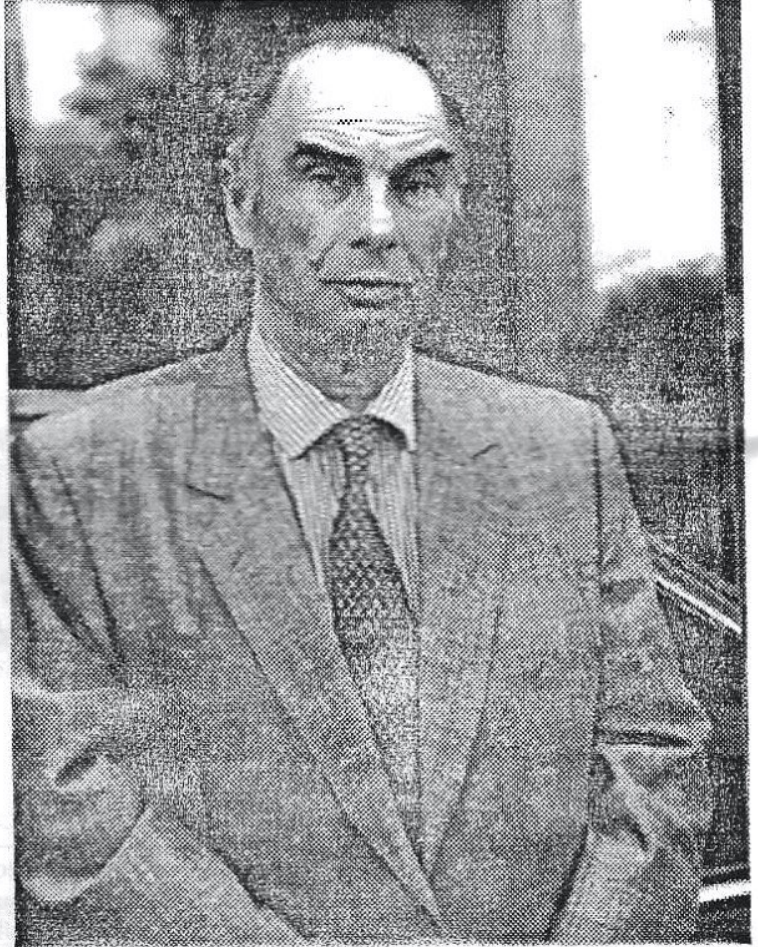
Gürcüstan'da yaygın kişi adları

Kadın Adları:		Erkek adları:			
ბედისა (Bedisa)	ლეილა (Leila)	აკაკი (Akaki)	ანზორი (Anzori)	თეიმურაზი (Teimurazi)	
გულთამზე (Gultamze)	ლელა (Lela)	აღი (Ali)	არმაზი (Armazi)	თემური (Temuri)	
გულიზარი (Gulizari)	მაია (Maia)	ამირანი (Amirani)	არჩილი (Arçili)	თენგიზი (Tengizi)	
გულნაზი (Gulnazi)	მარიანე (Mariane)		ასლანი (Aslani)	ლაშა (Laşa)	
გულნარი (Gulnari)	მზია (Mzia)		ბადრი (Badri)	ლევანი (Levani)	
გულჩინა (Gulçina)	ნაზი (Nazi)		ბეკა (Beka)	მამია (Mamia)	
დალი (Dali)	ნათელა (Natela)		გელა (Gela)	მამუკა (Mamuka)	
ეთერი (Eteri)	ნათია (Natia)		გია (Gia)	მერაბი (Merabi)	
ელისო (Eliso)	ნაირა (Naira)		გივი (Givi)	მერანი (Merani)	
ენძელა (Endzela)	ნანა (Nana)		გოცა (Goça)	მურადი (Muradi)	
ესმა (Esma)	ნინო (Nino)		ელგუჯა (Elguca)	ნიაზი (Niazi)	
თამარი (Tamari)	შუქია (Şukia)		ვახტანგი (Vahtangi)	ნოდარი (Nodari)	
ია (İa)			ზაზა (Zaza)	ოთარი (Otari)	
იათამზე (İatamze)			ზაკარია (Zakaria)	რამინი (Ramini)	
ირმისა (İrmisa)			ზვიადი (Zviadi)	რეზო (Rezo)	
ლალი (Lali)			ზურაბი (Zurabi)	შალვა (Şalva)	
			თამაზი (Tamazi)	შოთა (Şota)	

Prof. Dr. Nodar Komahidze

Gürcüstan'ın ilk Ankara büyükelçisi olan Prof. Dr. Nodar Komahidze, 30 Ocak 1997'de Ankara'da yaşama veda etti. Şubat 1994'te büyükelçi olarak atanan Komahidze, bu görevinin üç yıl sürdürdü. Kedisıyla bu göreve atandıktan bir süre sonra yaptığımız ve *çveneburi* Dergisinin 10. sayısında (Temmuz-Ağustos 1994) yayımlanan söyleşide büyükelçi göreviyle ilgili şunları söylemişti: "Bağımsız Gürcüstan'ın Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ilk büyükelçisi benim; gerek kişisel hedefim, gerekse görevimin gerektirdiği amaç, sizin de kutlama dileğinizde belirttiğiniz gibi Gürcüstan'ın ulusal çıkarlarına paralel olarak yurdumun iyiliği ve barışı için, Gürcüstan - Türkiye arasındaki iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerini geliştirmek ve pekiştirmek için çalışmaktır".

Bir Türkolog olan Nodar Komahidze, Teimuraz Komahidze'nin "Bir Ailenin Tarihi" (ერთი გვარის ისტორია) adlı kitabında anlatıldığı gibi Acaralı bir aileden geliyordu. 1931 yılında doğdu. 1953'te Tbilisi Devlet Üniversitesi Doğu Bilimleri Fakültesi Türkiye Tarihi Bölümü'nü bitirdi. Türkiye'nin tarihi ve ekonomisi üzerine Gürcüce, Rusça ve Türkçe beşi kitap olmak üzere yüzden çok inceleme yayımladı. 1994 yılında Tbilisi'de basılan "Kapı Komşum" (მეზობელი კარისათ) adlı kitabında, ağırlıklı olarak Gürcüstan - Türkiye arasındaki ilişkilerinin

1991-1994 arasındaki dönemini ele aldı. Komahidze, büyükelçi olarak atanmadan önce, Gürcüstan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze'nin Türkiye-Gürcüstan ilişkileri konusunda başdanışmanı, Tbilisi Üniversitesi'nde profesör, Gürcüstan Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü Doğu Ülkeleri Çağdaş Tarihi Bölümü başkanı, Gürcüstan - Türkiye İş Konseyi başkanı, Gürcüce-Türkçe olarak yayımlanan *Hidi - Köprü* gazetesinin genel yayın yönetmeni olarak görev yaptı.

Gürcüler

Ceylan Yayıncılık, Kafkas halklarının tarihini, kültürünü, folklorunu ve edebiyatını inceleyen yapıtları ya da bu konulardaki örnek çalışmaları "Kafkasya dizisi" adı altında yayımlıyor. Dizinin ilk kitabı olarak David Marshall Lang'ın *Gürcüler (The Georgians)* adlı yapıtını basıyor. İngiltere'de, "Eski Halklar ve Ülkeler" dizisinin bir kitabı olarak 1966'da basılmış olan yapıt, başlangıcından ortaçağa kadar Gürcülerin tarihi, edebiyatı ve sanatı üzerine uluslararası literatürdeki en önemli çalışmalardan biri sayılır. Gürcüler adlı kitap, 45 çizim, dört harita ve bir tablo içeriyor. "Genel Özellikler ve Başlangıç Kökenleri", "Bakır ve Bronz Çağı", "Kabileler, Efsaneler ve Seyyah Hikâyeleri", "Kafkas İberia'sı (Doğu Gürcüstan) ve Klasik Dönemlerde Kolhis", "Feodal Gürcü Monarşisi", "Erken Ortaçağ Mimarisini ve Sanat", "Edebiyat ve Bilgi" adlı bölümlerden oluşan kitap, ayrıca bir bibliyografya ve dizin içeriyor. "Genel Özellikler ve Başlangıç Kökenleri" başlıklı bölümünde Gürcülere ilişkin şu bilgiler verilmektedir:

"Antropolojik açıdan Gürcüler, Svanlar ve Megrel-Lazlarla birlikte "Ponto-Zagros" diye adlandırılan grupta yer alırlar ve palaeo-Kafkas halkları ailesi içinde ortada bir konum işgal ederler. Çağdaş Gürcüler Debets'e göre geçen iki bin yıl için fiziki görünümleri büyük değişimler geçirmiş olmasına rağmen, büyük ölçüde brakisefal veya hiperbrakisefaldir. Çoğu Gürcü güzel, açık ve renkli ten karışımına sahip ve sarışınlar bulunmasına rağmen çoğunlukla siyah saçlıdır. Çoğu ela gözlü, yüzde otuz kadarı da mavi veya gri gözlüdür. Gürcüler yapısal olarak genellikle ortalamadan uzun, iri yapılı, atletik ve güçlüdürler. Kartli ve Kaheti doğu eyaletlerindeki insanlar çengel burunlu, yüksek ve geniş alına sahipken, Batı Gürcüstan'da düz ince burun daha çok görülür, buradaki fizyonomi Güney İtalya ve Yunanistan'dakileri andıran Akdeniz yüz biçimine benzer. Ermeniler ve günümüzdeki Anadolu köylüleri gibi Gürcüler de birkaç bin yıllık etnik karışımın sonuçlarını ifade etmektedir. Bu süreç boyunca, işgalci grupların başarılı dalgaları ile yayılan orijinal olmayan bir tabaka yaygınlaşmıştır. Dilleriyle Hint-Avrupalı olarak sınıflandırılan Ermeniler söz konusu olduğunda Hurri, Urartu fiziki türü hâlâ Hint-Ari tabakası içinde görünmektedir; modern Türkiye'de yüksek alın, çengel burun fiziki türü hâlâ mevcuttur, artık Altay halklarının çekik gözlü Türki halkları ile ortak hiçbir şeyi kalmamıştır, ancak Hitlere benzer özellikler görülebilmektedir. Eski fetih yollarının uzağında kalan Gürcüstan'da demografik süreklilik daha büyük ölçüde görülmektedir. Bu nedenle günümüzün Gürcüleri, üçüncü bin yılın Hint-Avrupa sızması unsurlarının karışmasına ve bunu izleyen dönemlerde İskitlerin ve Kimmerlerin istilaları, Miletoslu Yunanlı sakinlerin ve daha sonra da Arap, Moğol, Türk ve İranlı işgalcilerin yarattığı dalgalara rağmen, Kafkas bölgesinin ve hemen güneydoğusunun bitişiğindeki yerli sakinlerinin devamı olarak değerlendirilebilir. Gürcü ulusunun toplum yaşamının kökleri Hitit, Urartu ve Asur dönemlerinde bulunmaktadır; bu kaybolmuş uygarlıkların aksine Gürcüstan günümüze kadar sağlam bir biçimde ayakta kalmayı başarmıştır."

Umut Uzun Yaşar

Ceylan Yayıncılığın "Kafkasya dizisi"nin ikinci kitabı olan *Umut Uzun Yaşar*, çağdaş Gürcü yazarlardan seçilmiş 12 öyküyü içeriyor. Bu öyküler kitabının ilk öyküsü, kitaba da adını veren "Umut Uzun Yaşar" Giorgi Tsitsişvili'nin, Diğer öyküler ise şunlar: "Bahva'nın Yüreği Burkuluyor" (Guram Doçanaşvili), "Uplistsiheli Bir Adsız" (Guram Rçeuşvili), "Deniz" (Guram Gegeşidze), "Rtveli" (Revaz İnanışvili), "Kar Yağıyor" (Arçil Sulakauri), "Büyükanne ve Büyük Kızı" (Revaz İnanışvili), "Anne Evine Giden Yol" (Revaz İnanışvili), "Turna" (Tamaz Çiladze), "Köpek" (Nodar Dumbadze), "Yabancı" (Otia İoseliani) ve "Nisla" (Otar Çheidze). Çevirileri, düzeltilerini yapmak amacıyla okumasına karşın öykülerden etkilene Mustafa Budak'ın satırlarını burada sizlerle paylaşmak istiyoruz:

"Bu on iki öykü, Gürcü ulusunun savaş ve barış dönemlerinden kesitler sunuyor; bizleri üretici güçle-

rin sonsuz engin sonsuzluğunda dinlendiriyor. En büyük üretici güç doğa ile onu kendi gerçekliğine göre değiştirmek için uğraşan insanın etkileşimi öykülerde yalın bir anlatımla veriliyor. Gerçekler ne kadar yalınsa, öykülerin üslubu da o kadar yalın. Öykülerde bağbozumundan denizin çarpıcılığına, kar yağışından kartopu oyununa günlük insani yaşamın parçalarına yer verilmiş. İnsanların hayvanlarla bile insani-duygusal bağ kurmaları, öykülerin özgün dili haline geliyor. Köpek, keçi insanın günlük yaşamının birer parçası oluveriyorlar. Turnalar, çalışkanlıkla insani yücelmenin simgesi. "Nisla" adlı Gürcü atı, insanın kendisinden bile değerli varlık olarak karşımıza çıkıyor. Gelişmiş teknolojinin bir ürünü olan uçak, kırsal insanın çelişkilerini yansıtıyor.

Kahraman Bahva, "tek kişilik ordu" gibi bütün hakların bağrında yaşayan güçlü kişiliklerden bir örnek. Kadınlara karşı yumuşaklığı, haksızlıklara karşı sertliği, bir günde birkaç işi yapması, havuz başında gördüğü bir 'tanrıça'ya yıldırım aşkıyla tutulmasıyla kendini sevdireyor okuruna. Ve "Umut Uzun Yaşar"... Bir Kızıl Ordu komutanının, savaş ve görevin bağlarını kesemediği aşkını çarpıcı olaylar içinde işleyen (ancak tiyatro ve sinemaya uyarlanması halinde daha da iyi kavranabilecek) şaheser bir öykü...

Milliyetler ve Sınırlar

Daha çok Osmanlı tarihi üzerine çalışmalarıyla tanıdığımız Stefanos Yerasimos'un *Milliyetler ve Sınırlar* adlı kitabı, Ekim 1994'te İletişim Yayınları arasından çıkmış. Üç bölümden oluşan kitabın birinci bölümü "Doğu Akdeniz ve Balkanlar", ikinci bölümü "Orta-Doğu" ve üçüncü bölümü "Kafkasya" başlıklarını taşıyor. 269. sayfada başlayan Kafkasya bölümü 504. sayfada sona eriyor. Bir kitabın bölümün oluşturmakla birlikte bu çalışmanın Türkçede Kafkasya üzerine yayımlanmış en önemli çalışmalardan biri olduğu söylenebilir. Yazar bir yerde "Barış ve demokrasiye dayalı 'yeni dünya düzeni' nin kurulacağı beklentileri, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu'daki savaş meydanlarında imha olmak üzere. Kendiyle barışık, çok-kültürlü demokratik toplumların henüz çok uzağındayız." Biz burada Kafkasya bölümünden bazı pasajlar aktaracağız.

"Sovyet Gürcistan'ı iki özerk cumhuriyetten, Abhazya ile Acara'dan ve Özerk Güney Osetya bölgesinden oluşuyordu. Ayrıca burada, en önemlileri komşu cumhuriyetlerin yurttaşı olan - Ruslar, Ermeniler, Azeriler - pek çok azınlık yaşamaktaydı.

Eski çağlardan beri Karadeniz'in kuzeydoğu kıyılarında Psu ve İnguri nehirleri arasında ve iç bölgeleri kıyıdan ayıran Kafkas dağlarının yamaçlarında yerleştiği bilinen bir Kafkas halkı olan Abhazlar, Gürcistan'ın siyasal ve kültürel nüfuzu altında yaşadılar. Ülkeyi 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Gürcü krallarının vasalı olan Hristiyan Şervaşidze ailesi yönetti; buna karşılık Rusların güneye inişini yavaşlatmaya çalışan Osmanlıların çabaları sonucu köylülüğün önemli bir bölümü İslamiyeti kabul etti. 1866'da Rus işgaline karşı başgösteren bir ayaklanmadan sonra Müslüman Abhazların çoğunluğu Türkiye'ye göç ettiğinde yerlerine Gürcüler, Ruslar ve Ermeniler yerleştirildi. Daha sonra başgösteren ayrılıkçı Abhaz ayaklanmaları da, 1918-1921 arasında kurulan Gürcü cumhuriyeti tarafından bastırıldı ve cumhuriyetin Sovyet yönetimine geçmesinden sonra, 1921 aralığında imzalanan birlik antlaşmasıyla Abhazya'ya, Gürcüstan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin parçası olmaktan devam etmesine karşın, Sovyetler Birliği'ne bağlı bir cumhuriyet statüsü verildi. Ancak 1931'de bu statü kaldırılacak ve 1926'da kendi cumhuriyet nüfusunun yaklaşık % 20'sini oluşturan Abhazlar, 1938'de Kiril alfabesinin -yakın zamanda dayatılmıştı- yerine Gürcü alfabesini kabul etmek zorunda kalacaklardı; 1945-1946'da da Abhazca eğitim veren okullar kapatıldı, bu dilde yayınlanan radyo yayınına son verildi.

Abhazlar, cumhuriyetlerinin ... Rusya Federasyonu'na bağlanması için ilk kampanyalarını 1978'de başlattılar. Moskova bu isteği reddetti, ama bir yandan cumhuriyete daha geniş özerklik tanıırken -bu sayede bir üniversite kurulacaktı- bir yandan da Abhazların kendi cumhuriyetlerinin siyasal yaşamında daha fazla söz sahibi olmalarına izin verdi..."(s. 429-430)

"Kış aylarında Suhumi'nin kuzeybatısındaki Gumitsa nehri kıyısında oluşturulan yeni cephe, 16 Mart'tan itibaren hareketlenmeye başladı. Abhazlar kentin kuzeyinden nehri aşarak bazı karasu operasyonlarına giriştiler. Ellerindeki askeri malzeme -kırk kadar T-72 tankı, Grad roket atarları ve ağır toplar- Rus katkısını gösteriyordu. Saldırı Gürcü cephesinde verilen 100'den fazla ölü pahasına püskürtüldü. Karşı tarafın kayıpları ve esirleri arasında yalnız beş Abhaz vardı; geri kalanlar Kazak, Kuzey Kafkasyalı ve Ermeni idi." (s. 467).

Stalin Baroku

Ertuğrul Özkök'ün *Stalin Baroku* adını taşıyan kitabı, Afa yayınlarından 1989 yılında çıkmış. Yaklaşık olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından iki yıl önce. Kitabın alt başlığında "Sovyetler Birliği Üzerine Fevkalade Şahsi Gözlemler" sözcükleri yer alıyor. Bugün *Hürriyet* gazetesinin genel yayın yönetmeni olan Özkök, o tarihlerde bu gazetenin Moskova temsilcisiydi. Kitapta Sovyetler Birliği üzerine izlenimlerini ve gözlemlerini aktarıyor. Stalin Baroku'nun bir bölümü "Enver Paşa'nın Batumu" başlığını taşıyor. Kitapta bizim ilgimizi daha çok çeken de bu bölüm. Burada, kitabın bütününden çok bu bölümü tanıtmayı amaçladığımızı söyleyebiliriz. Altı sayfalık bu bölümden bazı pasajları aktarıyoruz:

"Kafkasya ele avuca sığmaz afacan bir çocuk gibi... Balkanlar'dan sonra Osmanlı'yı en çok uğraştıran bu bölge şimdi Gorbaçov'un da başını ağrıttıyor. 70 yıldır süren sosyalist rejimin kılına bile dokunamadığı ulusal kimliklerin oluşturduğu bir uluslar mozaiği var burada. Şarkılardan, şairlerden, öykülerden aklımızda kalan Elbruz tepesinin kenarından geçerek Kafkas dağlarını aşan uçağımız, Karadeniz'e doğru alçalırken, ister istemez bu cephelerde telef olmuş insanlarımızı hatırlıyorum. Uzaktan görünen Batum ise bana o kadar akraba bir şehir ki...

Batum'da dalgalanan tek yabancı diplomatik misyon bayrağının Türk Başkonsolosluğuna ait olmasını açıklayan en geçerli neden de her halde bu akrabalık duygusu olmalı... Gürcistan'ın başkenti Tiflis'teki Türk Başkonsolosluğu kapatıldıktan sonra Sovyetler Birliği'nde Moskova dışındaki tek temsilciliğimiz olarak bu kaldı. Başkonsolos Samim Şahin binanın biraz ilerisinde, Enver Paşa'nın bir zamanlar kaldığı oteli gösteriyor. Anadolu'daki Kurtuluş Savaşına çağrılmayı beklemekle, Hindistan'a gidip kafasındaki İslam Devrimini başlatma düşüncesi arasında gidip gelen Enver Paşa'nın ölümünden önce anavatanına en çok yaklaştığı nokta buydu.

Sovyetler Birliği'nin bütün öteki şehirleri gibi Batum'da da vitrinler çok fakir. Ülkenin en zengin bölgelerinden biri olduğu halde, yiyecek ve giyecek bakımından Moskova'dan farklı durumda değiller...

İnanılması güç ama, Batum'daki sosyal hayatın en önemli unsurlarından biri Türk televizyonu. Evlerin çoğunun damında karşı sahile yönelik antenler bulunuyor... Büyükler reklam programlarını çok seviyorlar. Konuştuğumuz bir Gürcü, 'bu mallar sahiden var mı, yoksa propaganda için mi yapıyorlar' diye soruyor...

Batum hâlâ kafalarımızdaki güzel şehir. Giderek büyüyor ve modernleşiyor, ama bu gelişme şehrin eski mimarisini ve silüetini bozmuyor. Şehrin içi son derece temiz ve bakımlı. Orada iyi bir belediyenin bulunduğunu hissettiriyor insana. Bu görünümüyle şehir insana bu yüzyılın başındaki Nice ya da Portofino gibi Avrupa şehirlerini hatırlatıyor. Denize bakan tarafında büyük bir park var. Parkın hemen öne ise büyük bir plaja açılıyor. Yani şehirden baktığımızda denizi göremiyorsunuz, ama parktan sonra Karadeniz size büyük bir sürpriz yaparak aniden önünüze çıkıyor... İnsanlarının en önemli özelliği, misafirperverliği ve eli açıklığı. İçki içmeyi seviyorlar. Yemek masasına oturduğunda içki içme ritmini belirlemek üzere bir kişi seçiliyor. Tamada adı verilen bu kişi, kadehini kaldırmadan kimse içki içmiyor. Ama bu iyi içkicileri düş kırıklığına hiç uğratmıyor. Sık sık kadehini kaldırıyor. Yalnız masada bir kişi dahi içkini etkisiyle kontrolünü kaybetmeye başlayınca hemen içki faslını kapatıyor.

Ev sahibinin eli açıklığının göstergesi ise üst üste dizilen tabaklar. Gelen her yemek bitnese dahi bir süre sonra üzerine ikinci bir tabak konuyor. Böylece konan her tabak ev sahibinin eli açıklığını gösteriyor...

Ben bu şehri hep gündüz estetiği ile hatırlamaya çalışıyorum..."

Kısa Kısa...

(Aralık 1996-Mart 1997)

Gürcüstan, Dünya Bankası'nın tavsiyesi üzerine ülkenin ekmek fabrikalarının yüzde 50'sini satışa çıkardı. Hükümet tarafından yapılan açıklamaya göre, 14 un değirmeninden ikisi ve 140 küçük fırının tamamı özelleştirildi. (Avrasya Dosyası, Aralık '96/1)

Gürcüstan'da 1 Ekim'den itibaren 30 milyon dolarlık yabancı yatırım gerçekleşti. Daha çok ağır sanayi, hafif sanayi, gıda sanayi, iletişim ve ulaştırma alanındaki bu yatırımları yapan ülkelerin başında ABD, Almanya, İngiltere, Hollanda, İsviçre, İtalya ve Türkiye geliyor. Öte yandan Gürcüstan'da 1996 yılının ilk on ayında sanayi üretimi geçen yılın aynı dönemine oranla yüzde 6,9 arttı. (Avrasya Dosyası, Aralık '96/1)

Kırgızistan Dışişleri Bakanı Roza Otunbayeva, Gürcüstan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı ziyaret etti. Bu ziyaret, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev'in 1997 başında Kafkasya ülkelerine yapacağı ziyarete hazırlık amacını taşıyordu. Daha önce Gürcüstan, Özbekistan, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında imzalanan, transit demiryolu ulaşımını ve Özbekistan'dan Avrupa'ya Karadeniz yoluyla ulaşımı öngören Serah Anlaşması'na Kırgızistan'ın da katılacağı açıklandı. (Avrasya Dosyası, Aralık '96/1)

Bağımsız Devletler Topluluğu'nda (BDT) bu yıl, çoğu Çeçenya'daki savaşta olmak üzere 24 gazeteci öldürüldü. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra öldürülen gazeteci sayısı 130'a ulaştı. BDT ülkelerinde basın özgürlüğünün en çok tehdit edildiği ülkeler Azer-

baycan, Beyaz Rusya, Gürcüstan, Moldova ve Kazakistan. (Radikal, 20 Aralık)

Moskova'da BOTAŞ ve TPAO yetkilileri ile görüşen, Rusya'nın en büyük gaz şirketi Gazprom, bizzat Rusya Başbakanı Çernomyrdin'in talimatıyla Türkiye yetkililerine Gürcüstan'dan geçen bir hattı istemediklerini belirtti. Türkiye'nin Gürcüstan hattı önerisine karşılık olarak Rusların da Ermenistan'ı önerdiği belirtildi. (Radikal, 21 Aralık)

Gürcüstan, 1996 yılı sonuna kadar yabancı ülkelere ve uluslararası finans kuruluşlarından 1 milyar 558 milyon dolar kredi aldı. Bunun 399 milyon dolarını IMF, 195,1 milyon dolarını Dünya Bankası, 141,7 milyon dolarını AB, 393 milyon dolarını Türkmenistan, 147,4 milyon dolarını Rusya, 109,1 milyon dolarını Avusturya sağladı. Aldığı kredilerin 1 milyar 231 milyon dolarını harcayan ülke, yılın ilk altı ayında bütçe harcamalarının yüzde 7,3'ünü borç ödemelerine ayırdı. (Avrasya Dosyası, Aralık '96/2)

Yıllardır Karadeniz'i dolaşarak araştırma yapan Faruk Benli, bu çalışmalarının bir sonucu olarak Lazlar için bir sözlük hazırladı. Lazların bazen başka uygarlıklarla yakınlıkları, bazen de bilinçli politikalar nedeniyle asimilasyona uğradıklarını belirten Benli, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde Lazca konuşmanın yasaklandığını, buna karşın kadınların Lazcayı koruduğunu söyledi. (Radikal, 5 Ocak)

Trabzonspor, gizli olarak gece yansı Trabzon üzerinden İstanbul'a getirdiği Gürcü futbolcu Goşa Cemarauli ile iki milyon mark karşılığı bir buçuk yıllık sözleşme imzaladı. 25 yaşındaki futbolcu 20 kez milli takım forması giymiş.

(Radikal, 10 Ocak)

Futbolda 1996 yılın Avrupa klasmanında Gürcüstan 44. sırada yer aldı. Sekiz karşılaşma oynayan Gürcüstan milli takımı, geçen yıl bir galibiyet alırken yedi kez yenildi; bu karşılaşmalarda 18 gol yerken 3 gol attı.

(Radikal, 10 Ocak)

Gürcüstan dışişleri bakanı, ülkesinden kopan Abhazya'yı ziyaret etti. Söz konusu ziyaret Tiflis'in, Karadeniz kıyısındaki Abhazya'yı 1993 yılında ayrılıkçılara kaptırmasından sonra bu bölgeye gerçekleştirdiği ilk üst düzey ziyareti oldu.

(Milliyet The Wall Street Journal, 13 Ocak)

Gürcüstan, Türközü-Vale sınır kapısında yedi kilometre içeride her türlü malın vergiden muhaf satılabileceği bir pazar yeri kuruyor. Serbest bölge uygulamasının değişik bir versiyonu biçiminde yorumlanabilecek pazar yerinde küçük bir depo ücreti ödeyen herkes yararlanabilecek. Bu biçimde yapılacak sınır ticareti bölgenin ekonomik hayatına canlılık getirecek.

(Radikal, 14 Ocak)

Gürcüstan ile Türkiye arasında haberleşme konusunda işbirliğini öngören anlaşma Resmi Gazete'nin 13 Ocak tarihli sayısında yayımlandı.

(Avrasya Dosyası, Ocak '97/1)

Gürcüstan, Ukrayna ve Azerbaycan hükümet yetkilileri, Ukrayna'yı Kafkasya ül-

kelerine bağlayacak deniz ulaşım koridoru kurulması konusunda anlaşılabilir. Ayrıca, Gürcüstan'ın Poti ile Ukrayna'nın İliçevsk limanları arasında feribot seferlerinin yapılması konusunda anlaşmaya varıldı.

(Avrasya Dosyası, Ocak '97/1)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Susurluk Komisyonu'na ifade veren Abdullah Argun Çetin, Azerbaycan'daki darbe girişimini Abdullah Çatlı ile birlikte organize ettiklerini iddia etti. Ayrıca Gürcüstan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze'ye suikast planladıklarını söyledi.

(Yeni Yüzyıl, 29 Ocak)

Gürcüstan'da 10 milyon dolarlık yatırım yapan Turkcell, Azerbaycan'dan sonra bu ülkeyi de kapsama alanına dahil edecek. Turkcell'in Gürcüstan'da kuracağı santral şubat sonunda açılıyor.

(Avrasya Dosyası, Ocak '97/2)

Uluslararası Vehbi Emre Greko-Romen Güreş Turnuvası'nda Gürcüstan, Türkiye ve Ukrayna'nın ardından 41 puanla üçüncü oldu. Ankara'da yapılan turnuvaya 12 ülke katılmıştı.

(Radikal, 3 Şubat)

Gürcüstan'da Sovyet dönemi KGB binasının altında insan kemikleri bulundu. Kemikler, Zviad Gamsahurdia'nın devlet başkanlığı sırasında çatışmalara sahne olan binanın tamiri çalışmaları sırasında ortaya çıktı. İncelemelerin yapılması için Gürcüstan parlamentosu ve Gürcüstan Bilimler Akademisi tarafından ortak bir komisyon kuruldu.

(Yeni Yüzyıl, 11 Şubat)

NATO Genel Sekreteri Javier Solana, Moldova, Gürcüstan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı kapsayan bir gezi yaptı. İlk üç ülkede te-

maslarını tamamlayarak Bakü'ye geçen Solana'nın görüşmeleri sırasında ağırlıklı olarak NATO'nun genişlemesi gündeme geldi. Kremlin sözcüsü Sergey Yastrjem-bski, gezinin "ilan edilmemiş, kapalı kapılar arkasında tasarlanmış" bir amacı bulunduğunu savundu.

(Radikal, 14 Şubat)

Azerbaycan petrol yataklarını işletecek olan uluslararası konsorsiyum, Bakü'den Gürcüstan'ın Supsa kentine uzanacak olan boru hattının yatırımlarına başlanmasını onayladı. 800 km uzunlukta boru hattı için 315 milyon dolar yatırım yapılacak ve petrol boru hattından 1988 yılında akmaya başlayacak.

(Radikal, 1 Mart)

NATO'nun genişlemesine direnen Rusya, "arka bahçesi" saydığı eski SSCB ülkelerinde inisiyatifi kaybetmeye başladı. 17 Ocak'ta yapılması gereken Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) liderler zirvesi, üçüncü kez ertelenerek 28 Mart'a alındı. Bu durum, bölge ülkelerinin Rusya'dan uzaklaştıkları şeklinde yorumlanıyor. BDT içinde Rusya'ya karşı cephe alan Ukrayna, Gürcüstan ve Azerbaycan arasında siyasi ve ekonomik alanda güçlü bir "ittifak" oluşuyor. Gürcüstan Devlet Başkanı Şevardnadze'nin geçen ay Bakü ve Kiev'e yaptığı ziyaretlerden sonra, bu üç ülke enerji başta olmak üzere birçok alanda ortaklık kararı aldı. Siyasi gözlemciler, Bakü potrollerinin sevki konusunda bu üç ülkenin Rusya'nın Novorossisk tezini zayıflatan öneriler getirdiklerine dikkat çekiyor. Gürcüstan, Bakü-Ceyhan hattını desteklerken, Ukrayna da Novorossisk'e alternatif olarak Odessa limanını öneriyor. Bir başka önemli gelişme, Rusya'dan uzaklaşan bu üç ülkenin Türkiye ile yakınlaşmaları. Bazı Rus gazeteleri, Ukrayna ve Gürcüstan'ın, petrolün Boğazlar'dan geçmemesi için Ankara ile aynı tavrı takındığı, bunun bölgede Rusya karşıtı yeni bir ittifak anlamına

geldiğini yazdı.

(Yeni Yüzyıl, 3 Mart)

Türk işadamaı Hasan Samancı, Batum'da ölü olarak bulundu. Samancı'nın dört ay önce Ramiz Kuntaşvili adlı bir Gürcü ile tanıştığı, Lada yedek parçası almak üzere Gürcüstan'a gittiği ve üzerinde 400 bin dolar bulunduğu belirtildi.

(Yeni Yüzyıl, 5 Mart)

Gürcüstan'dan Türkiye'ye uranyum sokan ve bu maddeyi fahiş fiyatla pazarlamaya kalkışan kaçakçılar İpsala'da yakalandı. Batum'dan aldıkları anlaşılın maddenin nükleer silah yapımında kullanılan plütonyum 239 değil, nükleer yakıt olarak kullanılan türden uranyum olduğu anlaşıldı.

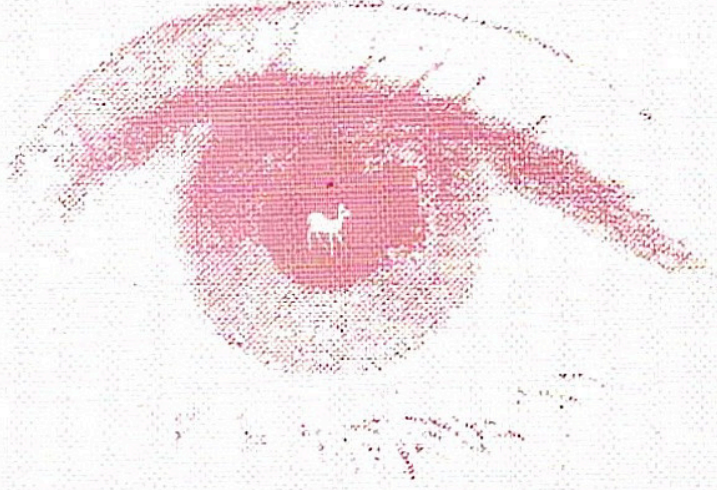
(Yeni Yüzyıl, 6 Mart)

Avrupa'nın ilk beş firması arasına giren Turkcell, Azerbaycan'dan sonra Gürcüstan'da da cep telefonu şebekesini kurdu. Gürcüstan hükümetiyle ortaklaşa kurulan ve Geocell adını alan şirket 15 Mart'ta resmen hizmete girecek.

(Yeni Yüzyıl, 10 Mart)

Ermenistan'ın silah potansiyelini sürekli artırdığını, bununla da AKKA anlaşması hükümlerini ihlal ettiğini ileri süren Azerbaycan'ın dışişleri bakanı Hasan Hasanov, "Azerbaycan, bölge ülkeleri Türkiye, İran ve Gürcüstan'a başvurarak Ermenistan'ın silahlanmasının yalnızca Azerbaycan için değil, bu ülkeler ve gelecek kuşaklar için de tehlike oluşturduğunu bildiriyor" dedi.

(Yeni Yüzyıl, 16 Mart)

CEYLAN

MATBAACILIK YAYINCILIK & DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Her Türlü Tanıtım Broşürleri, Reklam Katalogları, Dergi, Afiş, Kitap, Kartvizit, Etiket,
Ajanda, İrsaliye, Fatura, Baskılı ve Baskısız Eşantiyon, Davetiye, Takvim.
Her türlü matbaacılık işleriniz gününde teslim.

Akbıyık Değirmeni Sok.
Kapıağası İşhanı No: 35/8-9
Sultanahmet - İSTANBUL
TEL: (0212) 517 00 81 - 517 36 12
FAX: (0212) 517 00 82